

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra systematické teologie

Obor: Teologické nauky

Ing.arch. František Němec

*Princip dvojího účinku a jeho aplikace na otázky
týkající se začátku a konce lidského života*

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Dominik Opatrný, Th.D.

OLOMOUC 2015

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Akademický rok: 2014/2015

Studijní program: Teologie
Forma: Kombinovaná
Obor/komb.: Teologické nauky (TENA)

Podklad pro zadání BAKALÁŘSKÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Ing. arch. NĚMEC František	Pod Tlustou 5059, Zlín	C13044

TÉMA ČESKY:

Princip dvojího účinku a jeho aplikace na otázky týkající se začátku a konce lidského života

NÁZEV ANGLICKY:

Principle of double effect and its application on the questions regarding the beginning and the end of the human life.

VEDOUcí PRÁCE:

Mgr. Dominik Opatrný, Th.D. - KST

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Student pracuje s doporučenými materiály. S vedoucím práce pravidelně konzultuje. Cílem je důkladně se seznámit se zpracovávanou problematikou v podání různých autorů reprezentujících různé (často velmi odlišné) pohledy na princip dvojího účinku ve vztahu k hodnotě lidského života a ospravedlnitelnosti jeho ukončení. Na základě tohoto seznámení potom student provede analýzu, které ze zkoumaných myšlenkových systémů jsou v souladu s katolickou morální teologií a které jsou naopak z katolického pohledu problematické.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

Woodward P.A. 2001. The Doctrine of Double Effect
Williams G. 1985, Suicide
Aquinas Thomas. 1942, Summa Theologica, Second part of Second Part
Steinbock B. 1980, The intentional termination of life
Marquis D. 1978. Some difficulties with double effect
Brock D. 1985. Taking human life

Podpis studenta:

Datum: 7.2.2015

Podpis vedoucího práce:

Datum: 11.2.2015

Podpis vedoucího pracoviště:

Datum: 11.2.2015

ANOTACE

Bakalářská práce zkoumá morálně etickou teorii nazývanou: Princip dvojího účinku. V první části je metodicky rozpracován vznik této doktríny, její nejvýznamnější verze a jejich postupný vývoj a úpravy. Další část je věnována modelovým dvojicím příkladů demonstrujícím užití principu dvojího účinku, kdy vždy jedna z dvojice velmi podobných hypotetických situací je dle této teorie ospravedlnitelná a druhá nikoli. Třetí nejobsáhlejší část se potom zaměřuje na aplikaci principu dvojího účinku na kontroverzní etické otázky, v nichž je ve hře předčasné ukončení lidského života a sice: potrat, sebevražda, trest smrti a eutanázie. Ukazuje se, že velká většina zkoumaných metod ukončení lidského života je z hlediska principu dvojího účinku neospravedlnitelná a zůstává otázka, zda je odklon naší civilizace od této morální teze krokem tím správným směrem.

Klíčová slova: Princip dvojího účinku, vedlejší efekt, úmysl, pouze předvídatelný důsledek, zamýšlený prostředek, potrat, sebevražda, eutanázie, trest smrti

SUMMARY

Bachelor thesis focuses on ethical norm called Principle of double effect. In the first part there is an introduction of the doctrine and methodical historic background picturing the evolution of the norm and describing main definitions of this theory. In second part a special pairs of hypothetical cases are introduced to demonstrate the ability of the theory to decide whether the case is justifiable or not. Third most extensive part is dedicated to application of Double effect principle on the controversial methods where the termination of human life is happening. Namely it deals with abortion, suicide, death penalty and euthanasia. It seems that most of the examined methods of termination of human life are unjustifiable on the grounds of double effect reasoning. Which raises the question whether the diversion of our civilisation from this moral doctrine is the step in right direction.

Keywords: Double effect principle, side effect, intention, merely foreseen consequence, intended as a mean, abortion, suicide, euthanasia, death penalty

Morálka není doktrína jak nás učinit šťastnější, ale jak nás učinit hodnými štěstí.

Immanuel Kant

Děkuji Mgr. Dominiku Opatrnému Th.D., za odborné vedení práce a mnoho cenných rad a podnětů.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jsem přitom jen uvedené prameny a literaturu

Ve Zlíně 1.dubna 2015

.....

Ing. arch. František Němec

OBSAH

ÚVOD	1
1 METODA	3
1.1 Historické kořeny doktríny Principu dvojího účinku (PDE)	3
1.2 Klasická verze PDE	5
1.3 Některé novodobé návrhy upravené definice PDE	6
1.3.1 Definice PDE podle Nové katolické encyklopedie (1967)	6
1.3.2 Definice PDE dle Josepha Boylea (1991)	7
1.3.3 Warren Quinn a jeho verze PDE	8
1.4 Stručné představení morálních systémů odporujících PDE	8
1.5 Pravdivá profesionální vazba (PPV) jako možné rozšíření PDE	10
2 MODELOVÉ PŘÍKLADY APLIKACE PDE	12
2.1 Standardní modelové situace aplikace PDE	12
2.1.1 Strategické a teroristické bombardování	12
2.1.2 Trolley problem (výhybkový problém)	14
2.1.3 Příklad omezených zdrojů	15
2.2 Situace s problematickou aplikací PDE a návrh řešení pomocí PPV	16
2.2.1 Příklady problematické aplikace PDE	16
2.2.2 Návrh doplnění PDE o princip pravdivé profesionální vazby (PPV)	18
2.2.3 Aplikace PPV na problematické případy	18
3 APLIKACE PDE NA OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE POČÁTKU A KONCE LIDSKÉHO ŽIVOTA	20
3.1 Umělé „přerušeni“ těhotenství – potrat	20
3.1.1 Stručný úvod do problematiky ospravedlnitelnosti potratů	21
3.1.2 Aplikace PDE na problematiku potratů	22
3.1.3 Ospravedlnitelnost potratu postiženého dítěte	25

3.1.4	Ospravedlnitelnost potratu při ohrožení života matky	27
3.1.4.1	Kraniotomie versus hysterektomie	28
3.1.4.2	Mimoděložní těhotenství	30
3.2	Sebevražda	34
3.2.1	Stručný úvod do problematiky ospravedlnitelnosti sebevraždy	34
3.2.2	Ospravedlnitelnost sebevraždy dle kritérii PDE	35
3.2.2.1	Sebevražda z osobních důvodů	35
3.2.2.2	Sebevražda z důvodu záchrany života druhých	35
3.2.2.3	Sebevražda z politických důvodů	37
3.3	Eutanázie a asistovaná sebevražda	38
3.3.1	Stručný úvod k otázce morálnosti eutanázie a asistované sebevraždy	38
3.3.2	Srovnání eutanázie a paliativní péče a jejich konfrontace s PDE	40
3.3.3	Asistovaná sebevražda z hlediska PDE	42
3.4	Trest smrti	43
3.4.1	Úvod do morální ospravedlnitelnosti trestu smrti	43
3.4.2	Aplikace PDE na problematiku trestu smrti	44
4	ZÁVĚR	46
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
	SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	51
	SEZNAM OBRÁZKŮ A SCHÉMAT	52

ÚVOD

Od samého úsvitu lidských dějin, když se první příslušníci rodu *Homo sapiens* učili používat rozum, museli nutně dospět k následujícímu zjištění: To co je nejlepší pro mě není zpravidla nejlepší pro ostatní a naopak. V okamžiku, kdy bylo zapotřebí jít ulovit mamuta, vyvstanula jistě těm přemýšlivějším otázka: mám udělat co je dobré pro mě, tedy chránit svůj život a nechat raději riskovat ostatní - anebo se naopak mám s pěstním klínem vrhnout v čele tlupy na kořist a přispět k zisku masa pro tlupu, avšak riskovat přitom, že zemřu. Druhé rozhodnutí by jistě zbytek tlupy kvitoval s uznáním, nicméně otázka jak moc je tento čin, který mě snadno může stát život, dobrý pro mě samého, je sporná. Tuto situaci nazýváme *morální dilema* a v praxi to znamená, že *de facto* každý čin, který provedeme s sebou přináší jak *dobry*¹, zpravidla *zamýšlený* účinek, tak také *špatný*, zpravidla *nezamýšlený a pouze předvídatelný* účinek. Už to, že dýchám a spotřebovávám kyslík, může v krajní situaci, jsem-li s kolegy v zavalené štolě, představovat pro ostatní problém. A parťák se například může rozhodnout mě zabít, aby mu zůstalo dost kyslíku, než přijde záchrana. Tedy nezabíjí mě proto, že by mi chtěl ublížit, nýbrž proto, že chce dobro pro sebe, chce se zachránit a k tomu potřebuje, abych pro danou chvíli přestal dýchat. Je třeba si uvědomit, že se v tomto případě špatný čin zabití, stává činem zamýšleným. Máme tedy právo učinit záměrně něco špatného, abychom dosáhli dobrého cíle? Existuje nepřeborná plejáda filosofických postojů a tezí nabízejících klíč, jak morální dilemata řešit.

Přední místo mezi nimi nepochybně patří morální teorii nazývané *Princip dvojího účinku* (*dále jen PDE*²). Její zastánci tvrdí, že díky této doktríně je možné pomocí určitých kritérií vyhodnotit morální valenci kontroverzních skutků, u kterých je obtížné rozhodnout, zda jsou ospravedlnitelné či nikoli. V naší práci se nejprve podrobněji podíváme, co stálo u zrodu této doktríny, na její postupný vývoj a modifikace. Ve druhé části práce budeme poté zkoumat integritu PDE při aplikaci na různé teoretické příklady, vymyšlené zpravidla tak, aby poukázaly na sílu, či naopak odhalily slabinu jednotlivých postulátů této teorie. V poslední části naší práce se potom soustředíme na konkrétní aplikaci PDE na praktické

¹ Slovo *dobry*, je natolik obsáhlé a mnohoznačné, že je zapotřebí jej pro naše potřeby vymezit. V naší práci tedy pod pojmem *dobry* budeme rozumět takový stav, který přináší aktérovi, případně dalším dotčeným lidem objektivně lepší situaci, nežli by jim přinesl stav špatný. Tedy zachování života, či osobní komfort jsou považovány za věci dobré, zatímco smrt, či utrpení bereme jako věci špatné.

² Před málo používanou zkratkou PDU jsme upřednostnili anglickou zkratku PDE (Principle of Double Effect), kterou lze také česky přeložit jako Princip dvojího efektu.

otázky, týkající se počátku a konce lidského života. Konkrétně budeme zkoumat otázky ospravedlnitelnosti umělého potratu, sebevraždy, trestu smrti a eutanázie. Protože se jedná o velmi hutné a obsáhlé okruhy, budeme se po stručném obecném úvodu vždy soustředit pouze na ospravedlnitelnost daného úkonu z hlediska PDE. Protože v některých mezních případech se nám jeví, že doktrína PDE neřeší situaci optimálně, navrhujeme pro jisté speciální případy doplnění této teorie, které jsme nazvali princip Pravdivé profesionální vazby (PPV). Rozsah a zaměření této práce neumožňuje tuto inovativní myšlenkovou konstrukci rozvinout do patřičné hloubky, přesto se pokusíme ji v naší práci představit a v závěrečných kapitolách nastínit její praktickou aplikaci.

Princip dvojího účinku je doktrína prověřená časem a bytostně srostlá s křesťanskou morálkou. Proto se domníváme, že jistě stojí za to jejímu výzkumu věnovat v dnešní době prostor. Lidé si dnes více než kdy v minulosti kladou palčivé morálně kontroverzní otázky. A stále méně jsou ochotni spokojit se s prostým odkazem na tradici ve stylu „toto bylo vždy považováno jako nepřípustné, tedy to nesmíme“. Pevně vystavěná struktura doktríny Principu dvojího účinku nabízí velmi solidní podklad pro stanovení morálně-etických pravidel. Staví totiž na pevném základě logické filosofické argumentace a rozumově zdůvodňuje řadu etických postojů křesťanské morálky způsobem, který je přístupný i lidem velmi vzdáleným kostelním lavicím církevních společenství. Naše práce se pokouší ukázat, že morálka založená na principu dvojího účinku může být morálkou univerzální a nezávislou na kultuře či vyznání.

1 METODA

Čiň dobro a vyhýbej se zlu. Tento fundamentální morální princip má mezi rozumně smýšlejícími lidmi nepochybně takřka univerzální platnost. Jakmile se začneme tímto jednoduchým principem řídit, podotýká v úvodu své vynikající monografie Thomas Cavanaugh³, jsme konfrontováni s propletenou nekonečně provázanou masou událostí. Dobro, které činíme, má za následek zlo. Důsledné vyhýbání se špatnému zase často zamezí vzniku dobrého. Zubař musí působit mučivou bolest, aby ošetřil chrup. Chemoterapie krom toho, že léčí a ničí zhoubný nádor, má často na pacienta devastující účinek. Věc vymyšlena s dobrým úmyslem, je často zneužita také ke konání zla. Není jisté třeba toto dále rozvádět. Lidé proto odnepaměti hledali způsob, metodu (z řeckého *methodos*⁴), pomocí které by mohli posuzovat a zkoumat morálnost a ospravedlnitelnost lidského jednání. V naší práci se zaměříme na jednu konzistentní a obecně přijímanou etickou doktrínu nazývanou *princip dvojího účinku*, nebo také *princip dvojího efektu* (dále PDE). Nejprve se pokusíme rozkrýt historické pozadí vzniku této teorie a následně se v dalších částech naší práce pokusíme tento morálně-etický evaluační systém metodologicky aplikovat na vybrané tematické okruhy.

1.1 Historické kořeny doktríny Principu dvojího účinku (PDE)

Historikové filosofie ve valné většině připisují kořeny PDE středověkému filosoficko-teologickému gigantovi svatému Tomáši Akvinskému (1225 – 1274) a sice slavné stati z jeho *Summy* pojednávající o ospravedlnitelnosti vraždy v sebeobraně⁵. Tomáš zde, jak je jeho zvykem, nejprve předkládá protiargumenty. Na ně vzápětí odpovídá. Ocitujme tuto pasáž: *Avšak proti jest, co se praví Exod. 22: "Bude-li zloděj přistižen, dobývá se do domu, nebo podkopává, a dostav ránu, zemře, nebude ten, kdo ho udeřil, vinen krví." Ale mnohem spíše je dovoleno hájiti vlastní život než vlastní dům. Tedy ani když někdo zabije někoho při hájení svého života, nebude vinen vraždou.*⁶ Tomáš poté pokládá další argumenty, aby pak celou pasáž završil následujícím závěrem, který je natolik nosný, že je

³ CAVANAUGH, T. A., *Double-effect reasoning: doing good and avoiding evil*, New York: Oxford University Press, 2006.

⁴ Český význam tohoto slova je: sledování, bádání, poznání, plánovitě užitý postup sloužící k dosažení cíle

⁵ *Summa theologiae* II-II q.64 a.7.

⁶ *Summa theologiae* II-II q.64 a.7 s.c.

třeba jej ocitovat: *Odpovídám: Musí se říci, že nic nepřekáží, aby jeden skutek měl dva účinky, z nichž pouze jeden je v úmyslu, druhý však je mimo úmysl. Mravní skutky však přijímají druh podle toho, co se zamýšlí, nikoliv však z toho; co je mimo úmysl, protože to je případkově, jak je patrné ze shora řečeného. Ze skutku tedy někoho; hájícího sebe, může následovati dvojitý účinek: jeden totiž, zachování vlastního života, druhý pak zabití útočníka. Takový tedy skutek z toho, že v úmyslu je zachování vlastního života, nemá ráz nedovoleného, protože to je každému přirozené, aby se zachovával v bytí, pokud může. Může však nějaký skutek, vycházející z dobrého úmyslu, státi se nedovoleným, jestliže není úměrný cíli. A proto jestliže někdo k hájení vlastního života užívá většího násilí, než je třeba, bude to nedovolené. Jestliže však mírně odráží násilí, bude to dovolené hájení, neboť podle práv "odraziti násilí násilím je dovolené s umírněností bezúhonné obrany." Není však třeba ke spáse, aby člověk opomenul úkon umírněné obrany, by se vyhnul zabití druhého, protože člověk je povinen více se starati o svůj život než o život cizí.*

Ale poněvadž zabítí člověka není dovoleno, leč veřejnou mocí pro společné dobro, jak je patrné ze shora řečeného, je nedovoleno člověku míti v úmyslu zabítí člověka, aby sebe hájil, leda tomu, kdo má veřejnou moc, jenž zamýšleje zabítí člověka ke své obraně, směřuje tím ke společnému dobru, jak je patrné u vojáka, bojujícího proti nepřátelům a u soudcova služebníka, bojujícího proti zločincům. Ačkoliv i tito hřeší, jestliže jsou vedeni soukromou choutkou."⁷

Právě tato teze, opřená navíc o výrok z Tóry (Ex 22,1), že i tak evidentně špatná věc jakou je zabití, může být za jistých okolností ospravedlnitelná, je nepochybně základním kamenem, na kterém se v pozdějších staletích vybudoval etický systém PDE. Thomas Cavanaugh ve své knize⁸ rozebírá další postupný vývoj této doktríny od svatého Antonína(1389-1459) a Thomase Cajetana(1469-1534), přes Francisca Suaréze(1548-1617), Jana od svatého Tomáše(1589-1644) a Dominga de Santa Teresa (1600-1654). Doktrínu poté v devatenáctém století nově formuloval jezuita Jean-Pierre de Gury a tím, že ji včlenil do svého objemného Kompendia teologické morálky⁹, ze své verze učinil to, čemu dnes říkáme klasická, či standardní verze PDE.

⁷ *Summa theologiae* II-II q.64 a.7 co.

⁸ CAVANAUGH, T. A., *Double-effect reasoning: doing good and avoiding evil*, New York: Oxford University Press, 2006, s.2-5.

⁹ GURY, J.P., a kol., *Compendium theologiae moralis*, Cincinnati: F. Pustet & co., 1902.

1.2 Klasická verze PDE

Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, jezuitský morální teolog Jean-Pierre Gury zahrnul PDE do svého *Kompendia teologické morálky*, které se jen za jeho života dočkalo sedmnácti vydání, což dává představu, o jak vlivné dílo se jednalo. J. P. Gury nejprve cituje všechny relevantní historické texty od citovaného Tomáše až po myslitele osmnáctého století sv. Alfonse de Liguori. Na závěr předkládá souhrn celé doktríny, který shrnul do čtyř bodů¹⁰:

1. Cíl aktéra musí být dobrý, to znamená, že aktér nesmí zamýšlet špatný účinek, jelikož by to znamenalo, že má v úmyslu něco zlého...
2. Příčina účinku (pozn. dnes bychom řekli *prostředek*) musí být dobrá nebo přinejmenším indiferentní... pokud by totiž byla příčina špatná sama v sobě, znamenalo by to, že je čin přičítatelný jako selhání.
3. Špatný účinek nesmí být prostředkem k dosažení dobrého účinku. Důvod je ten, že pokud příčina přímo způsobuje špatný účinek a dobrý účinek je dosažen pomocí tohoto špatného účinku, potom je dobro dosaženo pomocí konání zla. A nikdy není dovoleno konat zlo, nezáleží jak velké, z důvodu, aby z něj vzešlo dobro.
4. Musí existovat proporcionálně závažný důvod pro dovolení špatného účinku... Neboť přirozenost nám velí vyhýbat se zlu a bránit se všemi silami špatným účinkům přicházejícím na naše bližní kdykoliv můžeme, aniž bychom tím sami utrpěli proporcionálně velkou ztrátu.

Tato verze PDE se v průběhu 20. století stala jakýmsi morálním etalonem katolické morálky a tato situace trvá dodnes. Často se můžeme setkat se zjednodušenou variantou, kde je každý ze čtyř výše uvedených bodů zestručněn, význam jednotlivých bodů však zůstává stejný. S touto zestručněnou verzí klasické varianty PDE se setkáváme také ve

¹⁰ Převzato a přeloženo z: MANAGAN, J., An historical analysis of the principle of double effect In: *Theological Studies* 10, 1949.

sborníku *Doctrine of Double Effect*¹¹, z něhož v naší práci budeme ještě mnohokrát citovat. Uvedme si tedy i tuto zmodernizovanou úpravu klasické verze PDE. Místo očíslování má každý z bodů svou zkratku, která reprezentuje označení daného kritéria¹².

- Podmínka NWI (No Wrong in Itself)
Akce není sama v sobě špatná.

- Podmínka GI (Good effect is intended)
Je zamýšlen dobrý účinek.

- Podmínka ENI (the Evil effect Not Intended)
Špatný účinek není zamýšlen ani jako cíl, ani jako prostředek.

- Podmínka PROP (Proportionality condition)
Existuje proporcionálně vážný důvod pro dovození špatného účinku.

Můžeme říci, že je PDE v odborných a obzvláště teologicky zaměřených kruzích dobře etablovaná doktrína. Proto také existuje celá řada etiků a filosofů, kteří se během 20. století pokoušeli PDE nově vykládat a upravovat tak, aby lépe odolávala náporům nemilosrdné kritiky, která se na tuto teorii z odborných kruhů čas od času snáší a snaží se poukázat na její slabiny. Proto si v další kapitole ukážeme několik novodobých pokusů o úpravu definice PDE.

1.3 Některé novodobé návrhy upravené definice PDE

V literatuře je možné dohledat velké množství definic PDE, my se však vzhledem k rozsahu naší práce budeme soustředit pouze na tři z nich, které pokládáme za významné.

1.3.1 Definice PDE podle Nové katolické encyklopedie (1967)

První z nich je uvedena v Nové katolické encyklopedii vydané v USA v roce 1967¹³. Tato definice má podobně jako Guryho klasická verze 4 body, které zní následovně:

¹¹ WOODWARD P.A., *The Doctrine of Double Effect*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2010.

¹² PRUSS, A.R., *The accomplishment of plans: a new version of principle of double effect*, [online]: Springer Science+Business media B.V., s.51-52 [cit 17.květen 2012].

1. Čin jako takový musí být morálně dobrý nebo přinejmenším neutrální.
2. Aktér nesmí pozitivně chtít špatný účinek, ale může jej pouze dovolit. Pokud může docílit dobrého efektu bez nutnosti vzniku špatného účinku, měl by tak učinit. Špatný účinek je někdy označován jako nepřímý dobrovolný.
3. ... dobrý účinek musí být přímým produktem činu, nikoliv až jako následek špatného účinku. Jinak by činitel používal špatný prostředek k dobrému cíli, což je zakázáno.
4. Dobrý účinek musí být dostatečně velký, aby kompenzoval dovolení špatných následků.

Tato formulace PDE není úplně šťastná. Problematický je bod (2), kde je kladen morální rozdíl mezi *aktivním činem* majícím špatný účinek a *pasivním dovolením*, aby špatný účinek nastal. Tento postoj sice v mnoha případech platí, nicméně obecně není udržitelný, neboť aktivně někoho zabít je v mnoha případech stejně zavrženíhodné jako nechat někoho umřít¹⁴. Patrně z tohoto důvodu se tato formulace PDE v odborné literatuře vyskytuje poměrně zřídka a když, tak často jen proto, aby na ní kritici demonstrovali slabiny PDE.

1.3.2 Definice PDE dle Josepha Boylea (1991)

Filosof Joseph Boyle působící na universitě v Torontu navrhl ve svém článku z roku 1991¹⁵ následující definici PDE, která sestává pouze ze dvou bodů:

1. Špatné účinky nejsou zamýšlené, nýbrž jsou pouze nezamýšlenými vedlejšími účinky.
2. Existuje dostatečně závažný důvod pro to, aby tyto špatné účinky nastávaly.

Kromě toho Boyle ve výkladu své definice zavádí oproti klasickému rozlišení na zamýšlené a nezamýšlené činy nový pojem, a sice zamýšlené a nezamýšlené *situace*. Což v mnoha problematických případech vede k možnosti citlivěji vyhodnotit morální ospravedlnitelnost dané situace v širším kontextu. Tato definice je přijímána poměrně dobře, jistě i proto, že se v hlavních rysech *de facto* jedná o zjednodušení a přefrázování klasické Guryho

¹³ CATHOLIC UNIVERSITY OF AMERICA, *New Catholic encyclopedia*, New York: McGraw-Hill, 1967.

¹⁴ Toto tvrzení se budeme snažit důkladně obhájit v kapitole 3.1.4.2 o mimoděložním těhotenství

¹⁵ BOYLE, J., Who is entitled to double effect? In: *The Journal of Medicine and Philosophy* 16, Kluwer Academic Publishers s.475-494, 1991.

definice. Přesto se Don Marquis ve svém článku¹⁶ popisujícím vývoj definice PDE pouští do obsáhlé kritiky Boyleovy definice, která je však natolik komplikovaná, že nemáme v naší práci prostor se jí věnovat.

1.3.3 Warren Quinn a jeho verze PDE

Warren Quinn se ve svém článku¹⁷, publikovaném původně již v roce 1989, pokouší vyřešit problém, že klasická Guryho verze PDE toho v jistých modelových příkladech *povoluje příliš mnoho* a také u aktéra ospravedlňuje jistou míru *svévole*. Oproti zamýšlenému a nezamýšlenému *činu* v klasické verzi, a zamýšlené a nezamýšlené *situaci* v Boyleově verzi, zavádí Quinn nový pojem zamýšlený a nezamýšlený *objekt škody*. Tedy objekt, který pocítí špatný účinek aktérova činu. Osoby jsou zamýšlenými objekty škody v případě, pokud je jejich poškození aktérem *součástí aktérovy strategie*. Pokud naproti tomu jsou poškozeny pouze jako vedlejší účinek, bez toho aniž by byly zahrnuty do aktérovy strategie, potom jsou považovány za nezamýšlené objekty škody.

Ač tento názor není přijímán obecně, tak Quinn tvrdí, že se mu díky jeho úpravě PDE podařilo vyřešit problematický případ aplikace PDE, tzv. „případ omezených zdrojů“ (viz. kapitola 2.1.3). Quinnova argumentace zní velmi přesvědčivě, nicméně má také své odpůrce, kteří naznačují, že pouze popisuje totéž jinými pojmy a ve své podstatě nepřišel s ničím příliš novým¹⁸. Přesto je Warren Quinn natolik významným filosofem, že při studiu PDE není možné jeho zajímavý příspěvek k této problematice opomíjet.

1.4 Stručné představení morálních systémů odporujících PDE

Rozsah a zaměření naší práce nám v žádném případě neumožní se morálním systémům rozporujícím PDE hlouběji zabývat. Musíme se spokojit pouze se základním vymezením jakéhosi hypotetického protikladu k PDE. Tím je bezesporu morální systém zvaný utilitarismus (někdy se hovoří také o konsekvencialismu). Klasiky této morální doktríny

¹⁶ MARQUIS, D.B., Four Versions of Double Effect In: *The Journal of Medicine and Philosophy* 16, Kluwer Academic Publishers, s.501-522, 1991.

¹⁷ QUINN, W. S., Actions, intentions and consequences: The doctrine of double effect In: WOODWARD P.A., *The Doctrine of Double Effect*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2010, s.23-40

¹⁸ Toto stanovisko zastává např. Don Marquis v dříve citovaném článku Four Versions of Double Effect (1991).

jsou John Stuart Mill (1806-1873) a Jeremy Bentham (1748-1832) a pro zevrubnější znalost tohoto systému je nutné seznámit se s jejich dílem.

Principiální rozdíl spočívá v tom, že zatímco doktrína PDE je zaměřena od nitra člověka směrem ven, tak utilitaristický postoj je v první řadě zaměřen ven, a až poté se vrací směrem ke člověku. Tedy můžeme říci, že tak, jako je z hlediska PDE důležité, zda mám v úmyslu dát někomu jablko, a jaký pravý důvod pro tento čin mám, tak z hlediska utilitarismu je důležitý pouze fakt, zda jablko změnilo majitele a jaké z toho pro svět jako celek plynou následky (konsekvence). Můžeme říci, že hlavním kritériem klasického utilitarismu je usilování o maximální pozitivní kalkul libosti pro celý svět. Tedy dle utilitarismu je čin klasifikován jako dobrý v tom případě, pokud je možné předpokládat, že se po sečtení všech důsledků tohoto činu zvýší celkové množství libosti ve světě. Libost je zde chápána jako pozitivní prožitek. Tedy, užívat si, je libější než trpět, pochutnávat si, je libější nežli hladovět, atd. Na této morální teorii je možné spatřovat dva zásadní problémy, na které křesťanští teologové vytrvale upozorňují. První z nich je ten, že neexistuje naprosto žádná možnost „celkového vyhodnocení“ vlivu daného činu. Představme si, že existuje zapomenutý indiánský kmen, z jehož krve je možné vyrábět lék věčného mládí. My tedy utilitaristicky usoudíme, že pro dobro lidstva je ospravedlnitelné tento kmen pochyťat a pěstovat jako králíky v klecích pro výrobu tohoto léku, aby se zbytek světa měl dobře. Je samozřejmé, že toto řešení je natolik kontroverzní a sporné, že naprosto nelze domyslet, co by jeho aplikace v praxi rozpoutala. Druhý problém utilitarismu přímo navazuje na ten první. Člověk je v tomto systému totiž podřazen celkovému blahu všech. Pokud je pro společnost výhodné zbavit se postižených, nemocných a trpících, kteří stejně nemohou plně užívat života, zbavme se jich a celková míra potěšení v populaci nepochybně vzroste. Není náhoda, že téměř všechny totalitní a diktátorské režimy s utilitaristickými myšlenkami koketovaly. Také řádění islamistických radikálů, domnívajících se, že je potřeba zlepšit zkažený svět podle jejich představ a to pomocí jakýchkoli prostředků, nese jasné utilitaristické rysy. A není tedy náhoda, že už v roce 1994 papež Jan Pavel II. se ve svém „Dopise rodinám“ proti tomuto systému jasně vymezil: „*Utilitarismus je civilizace produkce a užívání, civilizace věcí a nikoli osob, civilizace, ve které jsou osoby nahlíženy a užívány stejným způsobem jako věci.*“¹⁹. Přesto

¹⁹ JAN PAVEL II., *Letter to families*, [online]: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1994/documents/hf_jp-ii_let_02021994_families.html [cit. 2. února 1994].

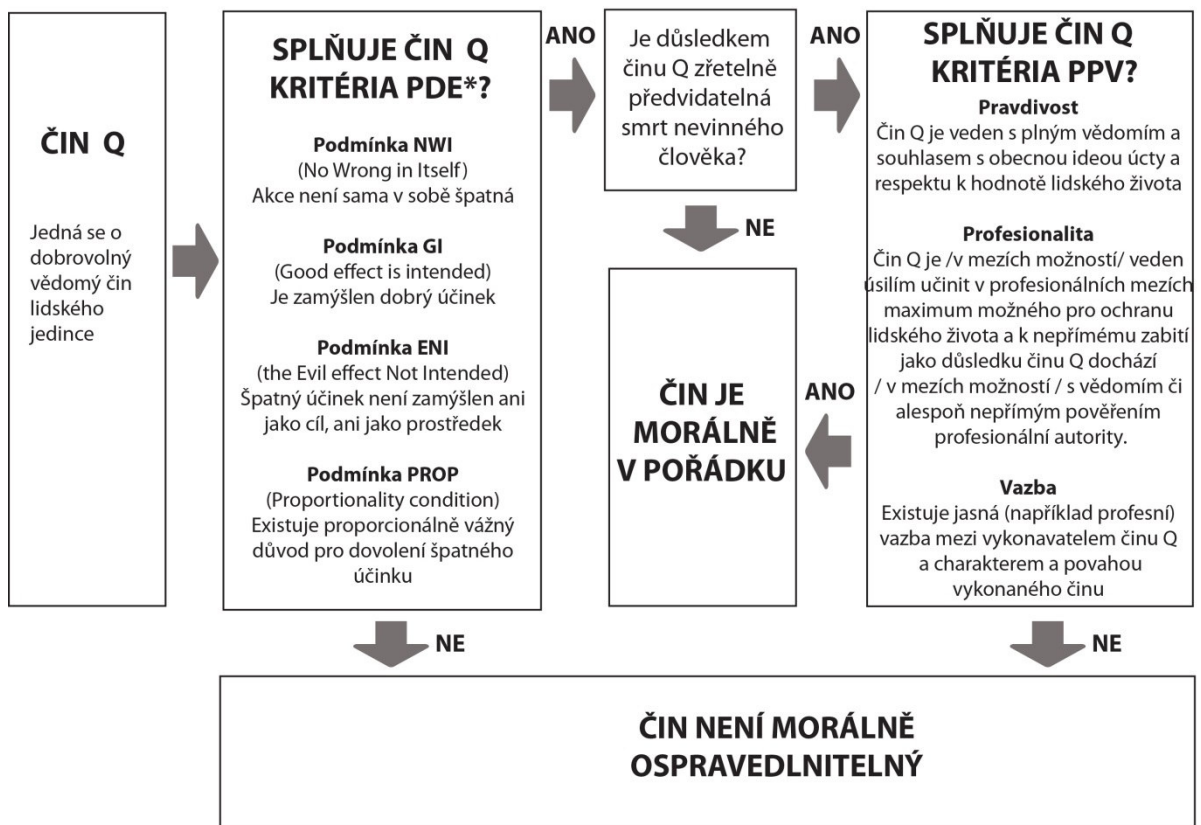
má utilitarismus dodnes obzvláště v anglofonním světě silnou pozici a řada filosofů se jej usilovně snaží vylepšit, zlidštit a učinit společensky přijatelnějším. Za všechny můžeme zmínit Russella Hardina, který se o to pokusil ve své knize z roku 1988²⁰.

1.5 Pravdivá profesionální vazba (PPV) jako možné rozšíření PDE

V jistých speciálních modelových situacích, které popíšeme v kapitole 2.2.1, dochází k tomu, že ač zkoumaný čin splňuje kritéria PDE, tak je morální validita daného činu velmi sporná. Zde si uveďme jeden stručný příklad: V nemocnici vynalezli nový lék, který umožní záchranu stovek pacientů. Lék je však třeba vyrobit rychle a jediná možnost je, vypouštět výpary vznikající při výrobě tohoto léku přes pokoj, kde leží několik pacientů, které není možné z pokoje přemístit. Lék tedy bude možné vyrobit a velké množství pacientů bude vyléčeno, avšak pacienti ležící v pokoji, přes který se jedovaté výpary vypouštěly, podlehnou otravě. Nyní akci srovnáme s kritérii PDE v tabulce níže. Akce není sama o sobě špatná, jde nám přeci o záchranu stovek pacientů, podmínka NWI je tedy splněna. Je zamýšlen dobrý účinek, což je vyléčení pacientů, tedy i podmínce GI je učiněno zadost. Není zamýšlen špatný účinek ani jako cíl (což je vyléčení pacientů), ani jako prostředek (což je výroba léku). Špatný je pouze nezamýšlený vedlejší účinek, a sice jedovaté výpary, které způsobí smrt několika pacientů. Podmínka ENI se tedy rovněž zdá být v pořádku. A konečně proporcionalní podmínka PROP je také v pořádku, jelikož zatímco zemře pouze hrstka pacientů, zachráněných budou stovky. Tato situace se tedy z hlediska PDE jeví jako ospravedlnitelná, přesto je evidentní, že takovéto jednání je z morálního hlediska naprosto nepřijatelné.

Abychom v rámci PDE našli řešení tohoto typu sporných situací, navrhneme do principu PDE integrovat doplněk, který jsme nazvali *Pravdivá profesionální vazba* (dále jen PPV). Představujeme ji na následujícím schématu:

²⁰ HARDIN, R., *Morality within the Limits of Reason*, Chicago: University of Chicago Press, 1988.

*) použita klasická definice PDE převzata z: Mangan J., An historical analysis of the principle of double effect in *Theological Studies* 10, 1949

Schéma č.1 – Princip pravdivé profesionální vazby

Tento princip se dá stručně shrnout takto: Aktér, jehož přičiněním dojde k zabití člověka, musí splňovat následující 3 kritéria: (1) Pravdivost – aktér si musí být vědom hodnoty lidského života a přispět k jeho zmaření jen je-li to vzhledem k dalším okolnostem nevyhnutelné. (2) Profesionalita – aktér má konat profesionálně, s detailní znalostí věci, s rozmyslem a pokud možno alespoň s nepřímým pověřením relevantní autority. Tedy nikoli nahodile a bez znalosti. (3) Mezi aktérem a charakterem vykonávaného činu musí existovat jasná (například profesní či rodinná) vazba. Samozřejmě svět není černobílý a realita je velmi pestrá. Domníváme se však, že čím více čin splňuje výše uvedená kritéria PPV, tím více je možné pokládat jej za morálně ospravedlnitelný.

Aplikujeme-li tedy princip PPV na výše uvedený nemocniční příklad, tak je už při prvním pohledu patrné, že všechna kritéria v žádném případě nesplní. Kritérium profesionality jistě nemůže připustit v nemocnici něco tak amatérského a lajdáckého, jako vypouštění jedovatého plynu do pokoje pacientů. Kritérium vazby nás zase upozorňuje na vazbu lékař – pacient. Tam přirozeně platí, že lékař v žádném případě nemůže, ani nepřímo, vědomě způsobit smrt pacienta, který mu byl svěřen. Situace je tedy dle PPV neospravedlnitelná.

2 MODELOVÉ PŘÍKLADY APLIKACE PDE

Každý odborný text zabývající se PDE, případně jinými konkurenčními teoriemi, se dříve či později uchýlí k modelovým příkladům. Místo nezáživných tabulek, suchopárných definic a neosobních abstraktních pojmů, náhle začíná text ožívat. Se zlověstným rachotem se na nebi zjevují siluety letounu, z něhož vzápětí začínají padat do obydlené zóny bomby, po kolejích se řítí plně naložený vagón mířící přímo na nevinné civilisty, trosečníkům v přeplněném člunu hrozí utopení, komu by z takovýchto akčních scén neběhal mráz po zádech? Ano v modelových příkladech aplikace PDE vždy *jde o život*. Je to tak z jednoduchého důvodu. Hodnota lidského života je, pán Bůh zaplat', natolik nezpochybnitelná, že přinejmenším v našem západním myšlenkovém okruhu je možné obecně tvrdit, že zabití nevinného člověka je výrazně špatné, zatímco zachování života je přijímáno jako zřetelně kladná a dobrá hodnota²¹. Tyto modelové případy se téměř vždy uvádějí v párech, kdy je po aplikaci PDE zpravidla jedna situace hodnocena jako ospravedlnitelná, zatímco druhá, často téměř identická situace, je vyhodnocena jako morálně neospravedlnitelná. V první části uvedeme tři nejčastěji uváděné učebnicové páry modelových situací aplikace PDE. Ve druhé části potom uvedeme tři situace, které se pokusí ukázat situace, kde se aplikace standardní definice PDE jeví jako problematická.

2.1 Standardní modelové situace aplikace PDE

2.1.1 Strategické a teroristické bombardování

Tento příklad je převzat z úvodní části sborníku *The Doctrine of Double Effect*²², ale jedná se o případ natolik klasický, že jej v různých modifikacích užívá celá řada dalších autorů: Samuel je vojenský pilot účastník se válečného konfliktu. Předpokládejme, že se jedná o spravedlivou válku a jeho účast v ní je plně ospravedlnitelná. Samuel má za úkol svrhnout bombu na výrobní komplex nepřítele. Samuel ví, že při jeho náletu zahyne mnoho civilistů. Jeho cílem je ochromit výrobní kapacity protivníka a tím snížit jeho schopnosti pokračovat v boji, což povede k ukončení konfliktu. Terrence je vojenský pilot ve stejném válečném konfliktu. Terrence dospěl k názoru, že schopnost protivníka pokračovat ve vojenském

²¹ Pozn. význam pojmu *dobrý* a *špatný* jsme si pro tuto práci vymezili v poznámce č.1.

²² WOODWARD, P.A., *The Doctrine of Double Effect*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2010, s.1.

konfliktu se výrazně sníží, bude-li zabito mnoho civilistů. Terrence má stejný úkol jako Samuel, tedy svrhnout bombu na výrobní komplex nepřítele. Terrence ví, že zásahem jeho bomby budou poškozeny výrobní kapacity nepřítele, jeho cílem však je zabít při náletu co nejvíce civilistů, aby byla podlomena morálka nepřítele, což povede k ukončení války. Morální rozdíl mezi oběma situacemi z hlediska PDE je patrný z následujícího schématu:

TERORISTICKÉ BOMBARDOVÁNÍ

Podnět k činu

Touha ukončit válku.

Prostředek = špatný účinek

Letec svrhává bombu tak, aby způsobila smrt co nejvíce civilistů a způsobila tak paniku

Cíl = dobrý účinek

Ukončení války

STRATEGICKÉ BOMBARDOVÁNÍ

Podnět k činu

Touha ukončit válku.

Prostředek

Letec svrhává bombu tak, aby co nejvíce poškodila výrobní kapacity nepřítele

Cíl = dobrý účinek

Ukončení války

Vedlejší účinek

Nezamýšlená smrt civilistů

Schéma č.2 – Rozdíl mezi teroristickým a strategickým bombardováním

Zatímco oba piloti mají stejně ušlechtilý cíl, kterým je ukončení války, a k jeho provedení dokonce užijí shodný prostředek, tedy shodí bombu na továrnu, tak to, co činí případy morálně rozdílné, je *prostředek* a s tím související *úmysl* každého z pilotů. Terrence usiluje o zabití co nejvíce nevinných civilistů a můžeme říci, že praktikuje *teroristické bombardování*. Je totiž zřejmé, že pokud by se mu naskytla příležitost svrhnout bombu například na přelidněné náměstí, tak by to nepochybně udělal, jelikož by to jeho záměru usmrtit co nejvíce civilistů vyhovovalo ještě lépe. Proto lze dle PDE označit tento čin za morálně neospravedlnitelný. Naproti tomu Samuel volí bombardování továrny, jakožto legálního vojenského cíle. A je jisté, že by Samuel pokládal bombardování za úspěšné i v případě, kdyby všichni lidé stihli z továrny před dopadem bomby uprchnout. Smrt civilních dělníků v továrně tedy v případě Samuela můžeme označit za *pouze předvídatelný a nezamýšlený důsledek bombardování*. A toto bombardování můžeme

označit za *bombardování strategické*, které lze z hlediska PDE vyhodnotit jako morálně ospravedlnitelné.²³

2.1.2 Trolley problem (výhybkový problém)

Tuto dvojici případů představila ve své významné eseji profesorka Phillipa Foot²⁴. V první situaci nazvané *výhybkový problém* (VP) jsme jako náhodní kolemjdoucí konfrontováni s naloženým vagónem blížícím se neřízeně po hlavní koleji, vedle které stojíme. Vidíme, že o kus dál je v kolejišti pět osob, které nemají možnost uhnout a neuděláme-li nic, vagón je usmrtí. Kousek od nás je však výhybka, a pokud ji použijeme, můžeme vagón odklonit na vedlejší kolej a lidi na hlavní koleji tak zachránit. Vidíme však, že na vedlejší koleji je zaklíněn člověk, a pokud vlak odkloníme, tento člověk zemře. Jak se zachováme? Druhý případ se nazývá *problémem tlustého muže* (TM). Stejně jako v předchozím případě, tak i zde se po hlavní koleji řítí vagón, a pokud nic neuděláme, bude pět osob dále v kolejišti sraženo a usmrceno. Tentokrát však stojíme na mostě nad tratí a sledujeme blížící se vagón. Spolu s námi vlak sleduje tlustý muž stojící u mostního zábradlí přesně nad kolejištěm. Máme možnost do nic netušícího muže strčit a shodit jej do kolejiště. Vagón projíždějící pod mostem do něj narazí a usmrtí jej, avšak zabrzdí se o masu jeho těla, takže pět lidí dále v kolejišti bude zachráněno. Je správné do muže strčit?

V obou případech se rozhodujeme mezi tím, zda zachránit pět lidí a obětovat jednoho člověka, anebo zda oněch pět lidí nechat zemřít. Přesto drtivá většina populace intuitivně cítí, že mezi oběma situacemi je z morálního hlediska významný rozdíl. Dle sofistikovaného výzkumu s užitím virtuální reality prezentovaném v internetové verzi časopisu Time, by 90% lidí v případě VP přehodilo výhybku, a tedy *de facto* zabili jednoho člověka v zájmu záchrany pěti lidí na hlavní koleji²⁵. Naprosto odlišná situace je v případě TM, kdy by tlustého muže z mostu svrhlo pouze přibližně 10% respondentů.

²³ Všechny politické, vojenské, či náboženské skupiny světa mají bez výjimky vznešené a svým způsobem dobré cíle. Proto je velmi důležité sledovat, které skupiny, či státy se chovají teroristicky – tedy k dosažení svých cílů užívají zabíjení civilistů a další teroristické praktiky, případně protiprávně anektují cizí území a které skupiny se naopak snaží v duchu zásad PDE užívat k dosažení svých cílů spravedlivých či neutrálních prostředků.

²⁴ FOOT, P., *The Problem of Abortion and the Doctrine of the Double Effect In: Virtues and Vices*, Oxford: Basil Blackwell, 1978.

²⁵ TIME, *Would You Kill One Person to Save Five? New Research on a Classic Debate*, [online]: <http://healthland.time.com/2011/12/05/would-you-kill-one-person-to-save-five-new-research-on-a-classic-debate/> [cit 5. prosince 2011].

Aplikace PDE na tuto dvojici případů je opět velmi názorná. Zatímco totiž v případě VP je *prostředkem* k záchraně pěti lidí neutrální akt přehození výhybky²⁶ a smrt muže na vedlejší koleji je *pouze předvídatelný nezamýšlený důsledek*, tak v případě TM je prostředkem záchranu vražda, což je samozřejmě z hlediska PDE morálně naprosto nepřijatelné.

2.1.3 Případ omezených zdrojů²⁷

V jisté nemocnici mají omezené množství lékařského materiálu, který není možné v dohledné době obnovit. Předpokládejme, že každý, kdo lék nedostane, zemře, s tím rozdílem, že těžce nemocný pacient potřebuje léku velké množství, zatímco méně vážně nemocnému pacientovi stačí dávka výrazně menší.

První případ nazvěme *omezené zdroje* (OZ). V něm se lékařská rada rozhodne, že léky použije primárně na méně závažné případy, kde postačí menší dávky léku, čímž se docílí záchranu většiny pacientů. Skutečně těžké případy naproti tomu léčit nebudou. Výsledkem je, že většina pacientů přežije a pouze několik obzvláště vážně nemocných zemře. Druhý případ nazvěme *vědecký výzkum* (VV). Zde padne rozhodnutí odepřít léky těžce nemocným pacientům z důvodu existující šance, že při pozorování jejich těžkého průběhu choroby bude možné nalézt výrazně účinnější lék, než je ten současný. Výsledkem toho je, že vážně nemocní pacienti zemřou.

Tato dvojice situací demonstruje obzvláště výrazně sílu a současně i křehkost PDE. V obou případech se totiž děje identicky totéž. A sice nemocnice, která má nedostatek léků, přestane léčit nejvážněji nemocné pacienty, což nakonec vede k jejich smrti. Zakopaný pes leží ve faktu, že u každé ze situací je rozdílný *úmysl*. Zatímco v případě OZ je úmyslem lékařů zachránit co největší počet pacientů a smrt nejvážněji nemocných je možné brát jako nevyhnutelný vedlejší důsledek, tak v případě VV je úmysl lékařů odepřít léčbu těžce nemocným pacientům z důvodu, aby mohli jejich nemoc sledovat a na základě toho vyvinout nový lék. Z hlediska PDE je tedy evidentní, že zatímco případ OZ je morálně ospravedlnitelný, tak situace VV ospravedlnitelná z pochopitelných důvodů není. Špatný čin, kterým je zde ponechání těžce nemocných pacientů umřít, je zde totiž použit jako prostředek k dobrému cíli, což je výzkum léku. To jak víme z definice PDE není přípustné.

²⁶ Zde uvádíme standardní rozbor tohoto příkladu dle Phillipy Foot. V části 2.2. se pokusíme demonstrovat, že přehození výhybky podle našeho názoru v tomto případě neutrální akt *není*.

²⁷ Případ převzat z: QUINN, W. S., Actions, Intentions and Consequences. In: WOODWARD, P.A., *The Doctrine of Double Effect*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2010, s.24.

Jak jsme řekli na začátku, tato dvojice příkladů je zajímavá v tom, že je z vnějšího pohledu takřka nerozlišitelná. S obdobnou situací se často setkáváme v praxi v jistých hraničních případech paliativní péče a eutanázie. Lékař chce utišit bolest pacienta v terminálním stádiu a podá mu velmi silný tišící lék, po jehož podání pacient umírá. Anebo mu byl velmi silný tišící lék podán proto, aby bylo zkráceno jeho utrpení, a tedy urychlena jeho smrt? Více o této křehké hranici pojednáme v kapitole 3.3.2

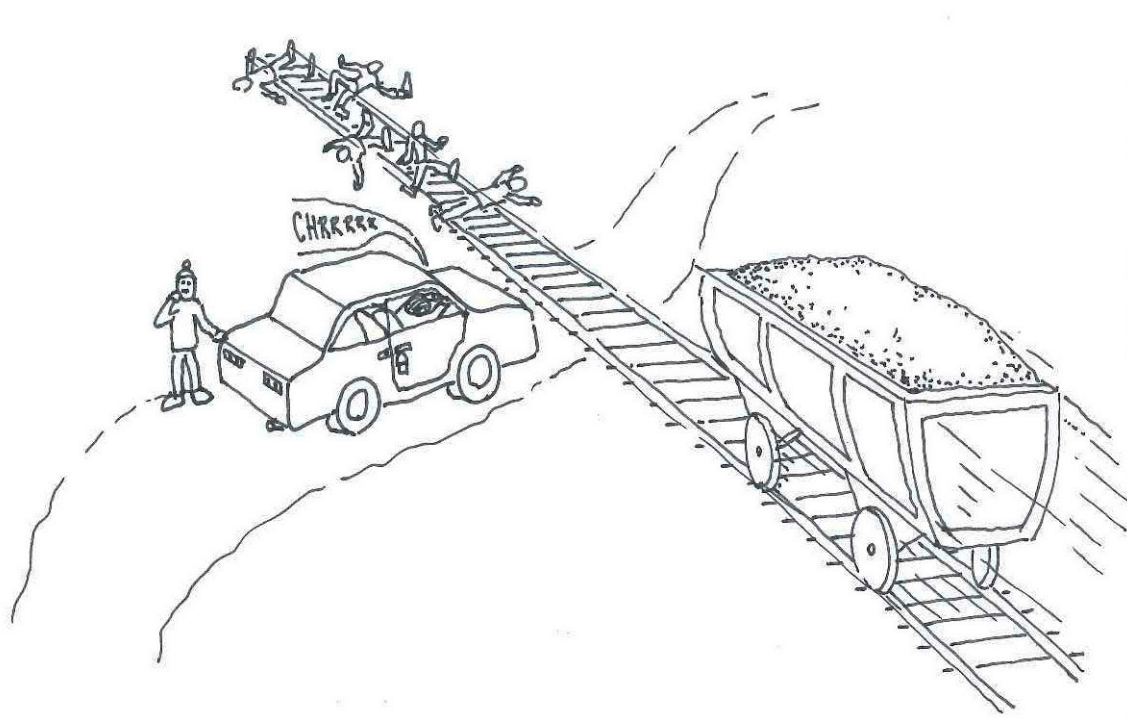
2.2 Situace s problematickou aplikací PDE a návrh řešení pomocí PPV

2.2.1 Příklady problematické aplikace PDE

Výhybkový problém představený v kapitole 2.1.2 představuje zdánlivě bezproblémovou situaci. Pohnu výhybkou, čímž zachráním několik lidí, a to, že kvůli mému činu vagón o kousek dál přejezdí nevinného člověka, tak to už není můj problém, jelikož mohu říci, že jsem to přeci nezamýšlel a smrt onoho civilisty přeci *není součástí mého plánu*, jak ve své práci obsáhle zdůvodňuje Alexander Pruss²⁸. Také výzkum zmiňovaný v kapitole 2.1.2 dokládá, že 90% respondentů by výhybku přehodilo. Významným impulsem pro hlubší promyšlení tohoto problému byla reakce jednoho duchovního, kterému byl výhybkový problém představen. Bez jakéhokoli zaváhání řekl: „Pokud mi k tomu muž na vedlejší koleji nedá souhlas, tak nemám právo s výhybkou manipulovat.“. Domníváme se, že toto tvrzení obsahuje velký kus pravdy. Lidé nemají problém přehodit výhybku, ač tento jejich čin způsobí smrt nevinného člověka. Podléhají totiž iluzi, že přehození výhybky je čistá práce, a za další sled událostí už odpovědnost nemusí přebírat. Tuto argumentaci však nelze přijmout, neboť podobně může argumentovat muž, který bude tvrdit, že pouze zmáčkne kovový kohoutek. To, že tento kohoutek uvolní pružinu a spustí kladívko, které pak udeří do nábojnice, ve které vzplál střelný prach a vymrštil kovový projektil, jenž se vydal na cestu přes místnost a v cestě mu stálo tělo člověka, do něhož se zabořil – za to přece už nemůže. Žádný kriminalista by jistě takovouto výmluvu střelce nepřijal. Abychom pochopili závažnost výhybkového problému, je zapotřebí jej upravit tak, aby byla smrt civilisty, kterou činem způsobíme, více evidentní. Představme si následující situaci: Po hlavní koleji se řítí starý známý vagón a v kolejišti leží pět nevinných lidí. My opět stojíme u rezavé výhybky a můžeme vlak poslat na vedlejší kolej. Tentokrát je

²⁸ PRUSS, A.R., *The accomplishment of plans: a new version of principle of double effect*, [online]: Springer Science+Business media B.V., [cit 17.květen 2012].

vedlejší kolej prázdná! Avšak přímo ve výhybce vidíme zaklíněného nevinného člověka a to zaklíněného tak nešťastně, že pokud jí pohneme a kolej přehodíme, tak tomu nebožákovi rozdrtíme hrud' a usmrtíme jej. Při bližším zkoumání vidíme, že situace se jeví jako morálně identická s výhybkovým problémem z kapitoly 2.1.2. I zde pouze manipulujeme výhybkou, i zde není naším úmyslem někoho zabít a pouze se snažíme zachránit pět lidí v kolejišti. A i zde naším přičiněním umírá po rozdrčení plic nevinný člověk. Je pravděpodobné, že v této situaci by si už řada lidí přehození výhybky rozmyslela. Problém, na který se pokusíme ukázat, vyvstane nejlépe na třetím příkladu. Zlověstný rachot napovídá, že se po kolejích opět valí naložený vagón a hrozí, že usmrtí pětici civilistů nehybně ležících na kolejích. Tentokrát nám chybí výhybka a stojíme u železničního přejezdu. U něj stojí auto, ve kterém je uvnitř uzamknut řidič, kterého přemohl spánek. Situaci znázorňuje následující obrázek:

Obrázek č.1 – Problém zastavení vagónu pomocí auta

Stojíme u auta a k vyřešení této situace opět existují pouze dvě možnosti. Buďto nebudeme dělat nic, nebo mohu potlačit auto se spícím řidičem na koleje. Vlečka se nárazem do vozu zastaví a pětice lidí na kolejích bude zachráněna, nicméně muž spící v autě bude usmrcen. Jako v předchozích dvou situacích, tak i zde je analýza z hlediska PDE jasná. Naším cílem je záchrana pětice civilistů. Prostředkem k tomuto cíli je posunutí auta, kterým vytvoříme překážku, o kterou se vagón zastaví. Smrt civilisty v autě je potom pouze předvídatelným

nezamýšleným vedlejším účinkem. Tedy z hlediska PDE se tento kontroverzní čin jeví jako ospravedlnitelný. Přesto se domníváme, že tento čin ve skutečnosti ospravedlnitelný není a většina lidí intuitivně tuší proč. K posunutí cizího vozu se spícím člověkem zkrátka a dobře nemáme morální právo, byť se jedná o záchranu skupiny lidí.

2.2.2 Návrh doplnění PDE o princip pravdivé profesionální vazby (PPV)

2.2.3 Aplikace PPV na problematické případy

V kapitole 1.5 jsme rozvinuli myšlenkovou konstrukci PPV usilující o aplikaci určitých kritérií v některých speciálních situacích, kdy se klasická verze PDE potýká s jistými potížemi, které jsme se pokusili nastínit v předchozí kapitole. Jak tento princip funguje, tedy prakticky ověříme právě na těchto hraničních případech.

Začněme s prvním příkladem – kterým je výhybkový problém. Ať se aktér rozhodne jakkoli, tak v obou případech budou umírat nevinní lidé, tedy kritérium *pravdivé úcty* k životu není pro tento případ relevantní. Jinak je tomu s druhým a třetím kritériem *profesionality a profesní vazby k charakteru činnosti*. Z těchto podmínek plyne, že výhybkou jsem oprávněn manipulovat tím více, čím více jsem k tomu profesionálně způsobilý a profesně pověřený. Tedy můžeme říci, že na jedné straně pomyslného spektra bude náhodný kolemjdoucí zcela neseznámený se situací, který přehodí výhybku, což bude případ, který z hlediska PPV bude vnímán jako čin neospravedlnitelný. Jako protipól k tomuto příkladu můžeme uvést profesionálního výhybkáře spojeného vysílačkou s drážní centrálou, který byl po konzultaci a vyhodnocení situace pověřen přehozením výhybky v zájmu minimalizace ztrát na životech při neodvratném železničním neštěstí. Takováto situace by pak byla z hlediska PPV ospravedlnitelná.

Druhý příklad, kterým je zastavení vagónu pomocí automobilu, nelze stejně jako v předchozím případě, hodnotit pomocí kritéria pravdivosti a úcty k životu. Kritérium profesionality zde taktéž selhává, jelikož neexistuje nikdo, komu by bylo možné přiřknout alespoň náznak profesionálního pověření k manipulaci s cizím vozem, ve kterém spí člověk, jehož život by byl dán všanc. Zdá se tedy, že dle PPV není posun auta se spícím člověkem v zájmu záchrany života pěti lidí ospravedlnitelný. Existuje však ještě jistá šance na aplikaci třetího kritéria *vazby*. Je kupříkladu možné, že v autě spí můj syn, či bratr, nebo někdo o kom díky důvěrné vazbě, kterou s ním mám, kupříkladu spolehlivě vím, že by svůj život k záchraně jiných pěti lidí neváhal obětovat. Je to samozřejmě čistě spekulativní,

avšak málokdo by si patrně troufnul odsuzovat čin otce, který se rozhodl pro záchranu pětice lidí obětovat život svého syna. Domníváme se tedy, že posunutí auta se spícím člověkem za účelem záchrany života skupiny lidí, by za jistých krajních podmínek, které jsme se pokusili nastínit, bylo ospravedlnitelné.

Při aplikaci PPV je třeba mít neustále na paměti, že toto pravidlo nelze brát jako nějakou direktivní matematickou rovnici, která nám dává přesné a jednoznačné výsledky. Daleko spíše se jedná pouze o pomocný směrový ukazatel naznačující, kterým směrem je možné učinit určitý čin více ospravedlnitelný, a která kritéria naopak způsobují, že je čin vnímán jako morálně problematický.

V další části naší práce se zaměříme na konkrétní aplikace PDE na otázky týkající se různých více či méně kontroverzních činností souvisejících s koncem lidského života. Na ně budeme aplikovat PDE a bude-li to zapotřebí, také zde představený doplněk PPV.

3 APLIKACE PDE NA OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE POČÁTKU A KONCE LIDSKÉHO ŽIVOTA

Poté, co jsme v předchozích kapitolách stanovili a co nejpřesněji definovali základní metodologii, kterou je doktrína PDE v určitých mezních situacích navíc doplněna principy PPV, můžeme nyní přistoupit k její praktické aplikaci na otázky týkající se počátku a konce lidského života. V první kapitole se podíváme na problematiku konce lidského života v jeho počátku – tedy na ospravedlnitelnost umělého přerušení těhotenství. V dalších kapitolách se následně budeme věnovat dalším kontroverzním druhům konce lidského života, a sice sebevraždě, eutanázií a trestu smrti. Naším primárním cílem je samozřejmě aplikace PDE na tyto okruhy, nicméně v úvodu každé části se budeme snažit zasadit každou zkoumanou proceduru do určitého obecného morálního rámce a současně poukázat na morální postoj katolické církve k předkládaným činům.

3.1 Umělé „přerušeni“ těhotenství – potrat

„... primární zlo potratu spočívá ve faktu, že oběť svévolně připravujeme o hodnotu celé její budoucnosti“ D. Marquis

Slovo *přerušeni* jsme v nadpisu dali do uvozovek z toho důvodu, že tím chceme upozornit na nesprávnou formulaci v tomto všeobecně užívaném termínu. Slovo *přerušeni* v sobě totiž skrývá dočasnost. Autobus přeruší jízdu, aby pak zase pokračoval dál. Student přeruší studium a může kdykoli později navázat. V souvislosti s potratem je užití slova *přerušiti* samozřejmě absurdní a mělo by být nahrazeno slovem *ukončiti*. Přerušeni se snaží evokovat dojem normálnosti: nic se neděje, jen se něco na chvíli přeruší, a pak to zase bude tak dobré jako předtím. Snaha zaintegrovat potrat do naší společnosti jako něco zcela normálního a přirozeného, co by mladou ženu mělo co nejméně stresovat, má jistě ve velké části veřejnosti své zastánce. Přesto bychom neměli zastírat skutečnost pomocí nepřesné eufemisticky zlehčené terminologie. Je třeba konstatovat, že během potratu dochází k ukončení těhotenství a k ukončení lidského života.

3.1.1 Stručný úvod do problematiky ospravedlnitelnosti potratů

Augustin ve svých Retraktacích²⁹ v kapitole *De nuptiis et concupiscentia* (O manželství a tělesné žádostivosti) k ospravedlnitelnosti potratů říká: „*Někdy až tak daleko dospívá tato smyslůvost a ukrutnost, že třeba jedem chce přivodit neplodnost, a když se to nepodařilo, tím nebo oním způsobem v lůně mateřském zabíjí počaté plody, chtějí, aby její plod spíše byl zabit, než se narodí. Věru jsou-li oba takoví, nejsou manžely, a byli-li takovými hned od počátku, pak se sešli nikoli k manželství, nýbrž spíše ke smilstvu*“

Don Marquis definuje 4 základní otázky, které musí být položeny při zkoumání ospravedlnitelnosti potratu³⁰

- (1) Plod je živá entita, pokud z nějakého nezamýšleného důvodu žít přestane, dochází k samovolnému potratu.
- (2) Plod je lidská bytost v tom smyslu, že je členem stejného biologického druhu jako my (Homo sapiens sapiens).
- (3) Pokud „být lidská bytost“ znamená pouze být stejného druhu jako my, tak můžeme říct, že plod je lidská bytost.
- (4) Pokud pojmem „být lidská bytost“ míníme osobu vybavenou všemi vlastnostmi, povinnostmi a právy dospělého člověka, pak je status plodu, jako lidské bytosti, problematický

Problém logicky nastává v bodech 3 a 4. Vzhledem k povaze plodu je sporné přiznat plodu všechna práva jako má dospělý člověk. Nicméně všechna práva nemá, jak víme, ani dítě, v krajních případech jsou i nesvéprávní dospělí jedinci, kteří mají problém s užíváním rozumu. To však u těchto lidí v žádném případě nezakládá na umenšování jejich práva na život. Ze stejného důvodu se domníváme, že není možné krátit právo plodu na život v jeho počátcích. Opačná situace totiž otevírá hrůzostrašnou pandořinu skříňku, kdy se začínáme ptát „Kdy je lidská bytost člověkem do té míry, aby si zasluhovala ochranu?“. Varovat by

²⁹ AUGUSTINE, *The Retractions*, 1st short-run reprint, Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1999.

³⁰ MARQUIS, D., Why Abortion is immoral In: *Journal of Philosophy*, 86 no.4 (April 1989) s. 183-202.

nás měla situace v Nizozemsku a nově také v Belgii, kde již platí zákony umožňující zabití postiženého novorozeněte od narození až po 12tý rok věku!³¹

Embryolog Erich Blechschmidt ve své stati *Od počátku je to člověk*, říká toto³² : „Základní biogenetický zákon (představa, že se lidský zárodek vyvíjí postupně přes stádia ryby, plaza až k savci – pozn. autor) byl fundamentálním omylem biologie. Člověk se totiž od samého počátku vyvíjí jako člověk. S pomocí Göttingenských dokumentů o výzkumu lidských embryí byl – tehdy zcela nečekaně – základní biogenetický zákon zcela popřen. Je zcela prokazatelné, že člověka má od počátku jen lidské znaky – nikdy nemá žábry, ocas, plovací blány ani jiné rudimenty (vývojové zbytky – pozn. autor) ze zvířecího stádia vývoje. Při této výpovědi nejde o otázku interpretace, nýbrž o odbornou znalost.“

Jelikož ve světě vždy existovala velká poptávka po potratech, existuje přirozeně i nepřehledné množství studií, které se potrat snaží ospravedlnit. Není účelem naší práce se tímto zabývat. Pouze jsme na několika příkladech ukázali, že jak mezi odbornou veřejností, tak samozřejmě v rámci křesťanské morálky zaznívá silný hlas, který potrat považuje za neospravedlnitelný.

3.1.2 Aplikace PDE na problematiku potratů

Donald B. Marquis, velký odpůrce principů PDE, přirovnává případ válečného strategického bombardování (srov. kapitola 2.1.1), které je doktrínou PDE ospravedlněno, jelikož smrt civilistů je *nezamýšlená a pouze předvídatelná*, k situaci při potratu, kdy žena pouze chce uplatnit svou svobodu volby a ukončit těhotenství³³. Je třeba říci, že Don Marquis tím nechce říci, že by potraty byly správná věc – napsal ostatně vlivnou studii svědčící o opaku³⁴ – chce pouze ukázat na slabinu PDE.

³¹ VERHAGEN, E., M.D., J.D. a SAUER, J.J.P., M.D., Ph.D., Gronigen Protocol – Euthanasia in Severely Ill Newborns In: *The New England Journal of Medicine* [online]: <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp058026> [cit. 12.březen 2006].

³² BLECHSCHMIDT, E., *Od počátku je to člověk*. In: POHUNKOVÁ, D., *Úcta k životu – I. Život nenarozený*, Praha: Zvon, 1991, s.23.

³³ MARQUIS, D., Four Versions of Double Effect. In: Woodward P.A., *The Doctrine of Double Effect*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2010, s.183.

³⁴ MARQUIS, D., Why Abortion is immoral. In: *Journal of Philosophy*, 86 no.4, 1989, s. 183-202.

Stejně jako pilot může říci: „chci svobodu pro svou zemi, a z pověření své vlády nyní válčím a tedy zabírám.“ tak podle něj může říci žena: „chci svobodu (která by byla dítětem ohrožena), a nyní tedy dávám lékařům pokyn k zabíjení (nenarozeného dítěte).

Na klasický argument, že v prvním případě se jedná pouze o *nepřímé zabití*, argumentuje Marqis tak, že si lze jen těžko představit přímější zabití, než když vám padá na hlavu bomba. A jistě lze říci, že kupříkladu kobercové bombardování celých měst, jež na sklonku druhé světové války zažila Evropa, je jen stěží ospravedlnitelné dle jakýchkoli měřítek.

Zkusme se stručně podívat na příklad strategického bombardéra ve světle PDE rozšířené o nástavbu PPV. Je jasné, že při bombardování dochází v jakési míře k přímému zabití nevinných lidí. Tedy dle schématu č.1 je třeba aplikovat PPV. Aby tedy byla akce ospravedlnitelná, musejí být splněny tyto podmínky: čin musí být proveden profesionálem s cílem naprosto minimalizovat civilní oběti (útočit co nejpřesněji např. na továrnu, útočit, když je tam méně lidí např. v noci., apod.) a musí existovat profesní vazba a pověření, což se u vojenského pilota předpokládá. Tedy je-li nálet proveden s přihlédnutím k výše uvedeným bodům, je ospravedlnitelný a čím lépe se akce provede, tím méně obětí bude mít (v ideálním případě to bude nula obětí a zcela zničená nepřátelská továrna)

Co když však stejná kritéria uplatníme na potrat? Zjistíme, že ihned narazíme na problém. Jakkoliv totiž cílem může být svým způsobem „svobodná žena bez břemena dítěte“, tak existence (či neexistence) dítěte tvoří *podstatnou část ženina plánu*. A čím lépe je akce provedena, tím důkladněji je dítě usmrceno a odstraněno.

Přesněji řečeno, ženě nejde v první řadě o zabití dítěte. Pokud by se například objevila nějaká zázračná medicína, která by umožnila již tak malý plod z ženy bezpečně vyjmout, v inkubátoru doopatrovat a pak kupříkladu nabídnout k adopci bez jakýchkoli dalších dopadů pro tuto ženu, tak by s tím patrně většina žen jdoucích na potrat, neměla žádný problém. Operativně by to totiž pro ženu byl shodný zákrok, jakým je potrat, no a právně by se dítěte zřekly stejným způsobem, jakým to mohou u již narozených dětí učinit ženy odložením dítěte do baby-boxu. Krom toho by se o této věci okolí ženy nemuselo dozvědět, takže by se pro ženu oproti klasické situaci u potratu nic nezměnilo. Dítě, které čekala, si zkrátka nechala odstranit, věc tím „vyřešila“ a nemusí se o věc dále starat.

To, oč ženám jde, je tedy *zbavit se* plodu tak, aby pro ně nepředstavoval žádnou překážku a omezení v jejich plánech. Nechceme samozřejmě situaci zlehčovat a jistě existují i skutečně komplikované situace, kdy jsou důvodem k potratu velice silné tlaky okolí, dítě je

počato po znásilnění, apod. Přesto se domníváme, že až na naprosté výjimky není cílem a plánem ženy své dítě usmrtit, ale pouze jej *odstranit ze svého života*, což je, jak jsme se pokusili ukázat, jistý rozdíl. Protože jsme si řekli, že jak z vědeckého tak z křesťanského pohledu je plod člověkem od samého počátku, je tedy záměrné usmrcení plodu z morálního hlediska srovnatelně špatné jako zabít své narozené dítě. Je tedy nasnadě, že jakkoli závažné se argumenty pro ukončení těhotenství mnohdy mohou zdát, tak za předpokladu, že přijímáme hodnotu života, který je ve hře, nemohou rozhodně obstát.

V otázce kategorické neakceptovatelnosti umělého potratu „z ekonomických“ či jakýchkoli jiných neletálních důvodů, tedy panuje v katolických kruzích široká shoda. A také řada sekulárních filosofů pohlíží na umělý potrat jako na fenomén, odporující přirozené morálce³⁵. Z hlediska PDE je neospravedlnitelnost potratu naprosto evidentní. Viz. následující schéma

STANDARDNÍ POTRAT ZDRAVÉHO DÍTĚTE

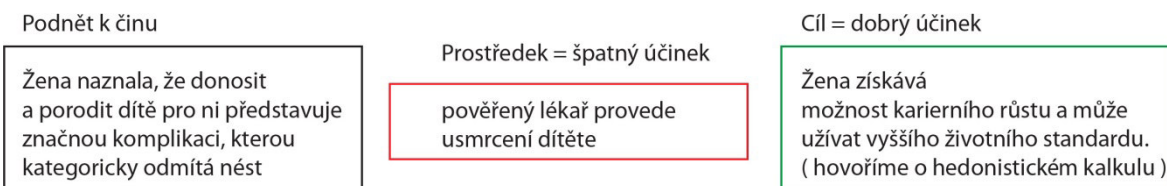

Schéma č.3 – potrat zdravého dítěte

Bod (3) PDE jasně zapovídá, aby bylo k dosažení cíle použito špatného prostředku, je tedy jasné, že pro tento čin neposkytuje PDE žádný prostor pro ospravedlnění.

Pokud provedeme analýzu klasického potratu z hlediska PPV, tak můžeme pouze podtrhnout neospravedlnitelnost tohoto činu s tím, že nám pouze kritérium profesionality napovídá, že profesionálně provedený potrat se zdá být přece jen lepším řešením, nežli pokoutně provedený potrat v garáži. Což však v žádném případě neznamená, že je ospravedlnitelné provádět potraty v nemocnicích, abychom zabránili černým potratům. Je to stejné jako když víme, že v lesích řadí pytláci a ohrožují tím myslivce a houbaře, tak přesto není správné zřizovat speciální obory, kde si mohou pytláci beztrestně zapytlačit, aniž by tím někoho ohrožovali.

³⁵ Např. zmiňovaný D.Marqis (Marquis, 1989), či Phillipa Foot v své esejí *The problem of Abortion and Doctrine of Double Effect* (Foot, 1967).

3.1.3 Ospravedlnitelnost potratu postiženého dítěte

Britská komise pro práva postižených se k potratům postižených, které jsou povoleny až do 6. měsíce těhotenství, vyjádřila takto (přeloženo z ang.) :

„Tento zákon je velmi nepřátelský k mnoha lidem. Posiluje negativní stereotypy při pohledu na postižení, jelikož fakt, že potrat je možný na základě toho, že existuje riziko postižení je v přímém rozporu se společenským pravidlem, že postižený a nepostižený člověk má stejná práva.

V souladu s mnoha dalšími organizacemi pro ochranu práv postižených proto věříme, že kontext v jakém mají rodiče možnost rozhodovat, zda si dítě ponechat či nikoliv by měl být stejný pro děti s postižením jako pro děti bez postižení.“³⁶

Pokud tedy přijmeme stanovisko této komise hájící práva postižených, která se zaštiťuje také stanovisky celé řady dalších podobných organizací, tak je řešení poměrně přímočaré. Dodejme, že právo na ochranu života je dáno všem lidem – bez ohledu na jejich tělesné či duševní zdraví - a také všemi demokratickými ústavami.

Na druhou stranu je třeba připustit, že pokud lékaři už v raných stádiích odhalí velmi těžké postižení, tak je matka konfrontována s reálným rizikem, že se bude muset o postižené dítě celý život intenzivně starat – tedy představa nesmírné námahy, stresu, beznaděje - to vše statisticky často vede ke konfliktům a následným rozpadům dané rodiny. Nepochybně je třeba na takovou situaci lidsky pohlížet jinou optikou nežli na ženu, která se chce zbavit svého zcela zdravého potomka, například kvůli kariéře a zachování vyššího životního standardu.

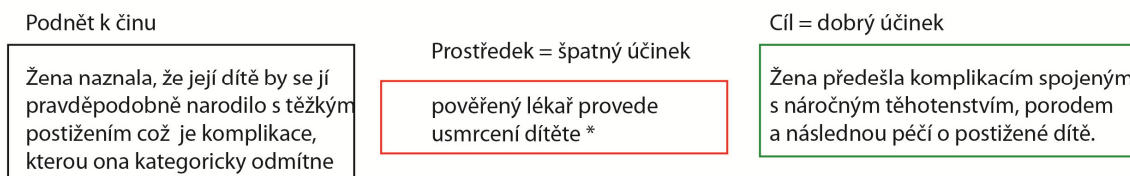
Jak jsme však vyložili dříve, není možné právo člověka na život posuzovat podle jeho kvality. To totiž přímo vede k úvaze, že pokud by byla situace, kdy by byla těhotná žena v tak špatném zdravotním stavu, že by pro ni potrat postiženého dítěte, které čeká, mohl být životu nebezpečný. Lékař by tedy mohl rozhodnout, že v zájmu ochrany života matky by jí potrat nedoporučil a pouze by se provedl jakýsi „odklad zabití dítěte“, které by se usmrtilo až po porodu. Lékaři by mohli argumentovat dokonce tím, že usmrcení po porodu může být humánnější, jelikož se může dítě uspat a není kleštěmi bez narkózy zaživa trháno na kusy jako při potratu. Racionálně uvažujícímu člověku je jasné, že tudy cesta rozhodně

³⁶ BBC, *Birth control and disability*, [online]: http://www.bbc.co.uk/ethics/abortion/legal/when_1.shtml [cit. 4.říjen 2005]

nevede a není náhoda, že se katolická církev rozhodně staví i proti potratu z důvodu postižení.³⁷

Nás však vzhledem k zaměření této práce zajímá, zda a jakým způsobem se potrat v případě postiženého dítěte promítne do analýzy této situace z hlediska PDE případně PPV.

POTRAT POSTIŽENÉHO DÍTĚTE

**) Pozn. ze schématu je jasné, že z morálního hlediska se zde oproti klasickému potratu nic nemění. A to z prostého důvodu, že život postiženého dítěte má stejnou hodnotu jako život dítěte zdravého. V obou případech je tedy potrat neospravedlnitelný, pouze v tomto případě je rozhodnutí rodičky, vzhledem k předvidatelným obtížím, více pochopitelné. Tyto situace se k sobě mají stejně jako pokud zastřelíme zloděje, který nám krade svačinu, nebo když stejného zloděje zastřelíme pokud nám krade auto. V obou případech je to z hlediska PDE neospravedlnitelné, ovšem druhý typ jednání je lidsky lépe pochopitelný.*

Schéma č.4 – Potrat postiženého dítěte

Samozřejmě narážíme na bod (3) PDE, tedy, že *špatný účinek nesmí být ani jako cíl, ani jako prostředek*. Čin by se snad dal ospravedlnit za předpokladu, že by se podařilo prokázat, že dítě vzhledem ke svému postižení nesnesitelně trpí a že není žádná naděje na zlepšení. To ovšem není z mnoha důvodů reálné a taková situace by se patrně musela řešit až po porodu, kde by se v případě opravdu závažných bolestí mohlo postupovat podobně jako při paliativní péči. (viz. kapitola 3.3.2)

Zastánci potratu v případě postižení mohou argumentovat, že existují situace, kdy je žena z představy, že se celý zbývající život bude kupříkladu starat o dítě bez rukou, natolik psychicky zdeptaná, že například hrozí, že si vezme život, bude-li nucena si dítě ponechat. A na pozadí této otřesné scény nám pak podsouvají humánnost potratu v takovémto případě, kdy se předejde (předpokládejme, že reálnému) nebezpečí sebevraždy matky a současně se dítě bez rukou „nebude trápit“.

Pokud bychom připustili, že je třeba zdrcené zoufalé matce v zájmu záchrany jejího života vyjít vstříc a potrat bychom jí doporučili, dostáváme se do morálně problematické situace. Představme si psychicky zničeného muže, který po rozvodu přišel o děti a zavolá nám, že

³⁷ Katechismus katolické církve hovoří takto: „S embryem se musí od samého početí zacházet jako s osobou, musí být hájeno ve své integritě, opatrováno, léčeno a pokud možno uzdraveno, tak jako každá jiná bytost. Už prenatální diagnostika těžce odporuje mravnímu zákonu, počítá-li, v závislosti na nález, s možností vyvolat potrat; diagnóza se nikdy nesmí rovnat rozsudku smrti.“ (KKC 2275).

pokud mu jeho děti nesvěří soud do péče, tak si vezme život. Je logické, že na tento absurdní požadavek není možné přistoupit, a to, že mu soud děti nesvěří, neznamená, že nese morální odpovědnost za jeho případnou sebevraždu. Druhým bodem je představa, že narozené postižené dítě nutně musí pro matku znamenat celoživotní starost. Existuje řada možností, jak se z povinnosti k péči o dítě vyvázat a svěřit jej například do ústavní péče. Morálnost tohoto činu musíme ponechat stranou, neboť to překračuje rozsah a zaměření naší práce. Pro nás je podstatné, že by tento čin nevedl k usmrcení dítěte a argument celoživotní starosti o postižené dítě tedy není platný. No a na závěr je zapotřebí říci, že neexistuje korelace mezi mírou postižení a mírou prožívaného štěstí. Patologickými depresemi často trpí ti nejbohatší a nejzdravější jedinci a naopak existuje řada vážně postižených, u kterých můžeme předpokládat pozitivní přístup k životu. Za všechny uvedme Nicka Vujicice, muže bez rukou a nohou, který napsal řadu knih a přednášek na téma, jak šťastně žít s handicapem³⁸.

Máme-li tedy tuto část uzavřít, tak musíme konstatovat, že z hlediska PDE je potrat postiženého dítěte kvalitativně shodný s potratem klasickým, jelikož hodnota života je z morálního pohledu stejná jak u zdravého, tak u postiženého dítěte. Jediné, co se samozřejmě mění, je intenzita komplikací, které by předvídatelně budoucí rodička mohla řešit. Zatímco u klasického potratu by rodička musela „řešit“ narození zdravého dítěte, tak ve druhém případě je zde právě riziko postižení. V případě morálního posuzování však nedochází k žádné kvalitativní změně. A z hlediska obecné morálky má život postiženého člověka stejnou hodnotu jako život Beethovena. Usmrcení dítěte je totiž zamýšleným prostředkem k tomu, aby se matka uchránila před předvídatelnými obtížemi spojenými s péčí o postižené dítě. A jako takový je tedy tento čin z hlediska PDE vždy morálně neospravedlnitelný.

3.1.4 Ospravedlnitelnost potratu při ohrožení života matky

*Nikdy není dovoleno záměrně zabít nevinného člověka (Evangelium vitae čl.57)*³⁹

³⁸ Např. VUJICIC, Nick, *Life without limits: inspiration for a ridiculously good life*, Colorado Springs, CO: Waterbrook Press, 2012.

³⁹ PAVEL, J., *Evangelium Vitae - O životě, který je nedotknutelné dobro: encyklika Jana Pavla II. z 25. března 1995*. 1. vyd. Překlad Markéta Koronthályová. Praha: Zvon, 1995

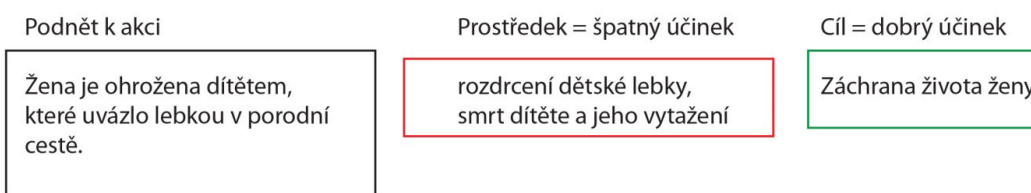
Naše práce není lékařského charakteru, a proto zde není prostor procházet jednotlivé možné kazuistiky, při kterých je během těhotenství ohrožen život matky. Soustředíme se na dvě modelové situace, které dobře vystihují povahu činu a nabízejí nám dva odlišné případy, z pohledu doktríny PDE. A sice se jedná o případ *kraniotomie* a *hysterektomie*. Tato problematika byla velmi široce zkoumána řadou autorů zvučných jmen⁴⁰. V poslední podkapitole podrobíme analýze z hlediska PDE a PPV mimoděložní těhotenství, tzn. situaci, kdy na rozdíl od výše uvedených případů dlouhodobé přežití a vývin plodu není fyziologicky možný a kriticky prozkoumáme, zda tato skutečnost má vliv na morální posuzování různých metod ukončení těhotenství takovýchto plodů.

3.1.4.1 *Kraniotomie versus hysterektomie*

První z případů se nazývá kraniotomie. Tu lze zjednodušeně vysvětlit jako operaci, kdy dítě uvázne v porodní cestě a jeho další růst představuje přímé ohrožení života matky. Z toho důvodu se proto přistoupí k chirurgickému rozdrčení lebky dítěte a jeho následné vytažení ven z těla matky.

Druhý úkon se nazývá hysterektomie a jedná se o situaci, když má těhotná žena na děloze rakovinotvorný nález a v zájmu záchrany jejího života je zapotřebí jej, i s nenarozeným dítětem, odstranit. Tato dvojice příkladů se v mnoha morálních publikacích objevuje jako učebnicový příklad aplikace PDE. Uvedme tradičně uváděné schémata obou zákroků.

KRANIOTOMIE - standardní schéma (D.Marquis, 1991)

HYSTEREKTOMIE - standardní schéma (D.Marquis, 1991)

Schéma č.5 – Kraniotomie a hysterektomie

⁴⁰ Herbert Hart (1907-1992), Phillipa Foot (1920-2010), Joseph Boyle (1939 -), Michael Davis (1943 -).

Jak vidíme, tak obecný výklad PDE zahrnuje kraniotomii, jelikož prostředkem k dosažení cíle je rozdrčení lebky dítěte což je přímé zabití. Naproti tomu v případě hysterektomie kdy dochází k odstranění dělohy a zabití dítěte je tedy možné považovat za *nezamýšlený a pouze předvídatelný* důsledek naší akce. Což je věc, kterou PDE povoluje a tato metoda se tedy jeví jako ospravedlnitelná.

V případě kraniotomie je neospravedlnitelnost zcela evidentní a dobrou zprávou je, že se tento vpravdě barbarský chirurgický úkon už velmi dlouho neprovozuje a místo toho se přistupuje k císařskému řezu a vyjmutí dítěte. Pokud lékař takto vyňaté dítě usmrtí, tak se samozřejmě opět jedná o neospravedlnitelný potrat, nicméně alespoň odpadá ono ohavné drčení dětské lebky.

Domníváme se, že problémem je druhý příklad, tedy hysterektomie. Právě Don Marquis tuto situaci ve svém odborném článku využil k tomu co by se snad dalo nazvat „frontální útok na PDE“⁴¹. I my se domníváme, že se touto situací dotýkáme slabého místa PDE. Jde totiž o to, že v okamžiku když se jedná o usmrcení jakožto vedlejší účinek, tak nás náhle jakoby přestane zajímat způsob a nezbytnost takového usmrcení. Jedná se o stejnou argumentaci jako když stojíme u kolejí a abychom zachránili pět lidí, tak je dle PDE ospravedlnitelné natlačit na koleje vozidlo ve kterém je uzamčen nevinný člověk, který po nárazu vlaku do vozidla jistě zahyne (viz. kapitola 2.2.1).

Proto, že tato myšlenka ukazuje správným směrem, hovoří i fakt, že ani hysterektomie se dnes již v případě těhotenství takto neprovádí a namísto toho je opět nejprve otevřena břišní dutina a dítě je vyňato. Opět se nabízí plejáda otázek, například zda – pokud je dítě ještě nevyvinuté – nemůže operace pár týdnů počkat, aby bylo možné zachránit jak ženu tak dítě. Je totiž nesporné, že oba subjekty, jak žena, tak dítě, mají stejnou hodnotu života a matka je tedy povinna vždy jednat jak ve vlastním zájmu, tak v zájmu svého dítěte. Dokonce se domníváme, že má matka morální povinnost podstoupit pro záchranu dítěte i jistou míru rizika, podobně jako když dítě matce spadne do studeného rybníka, tak je samozřejmé, že by za ním matka měla skočit, pokud není nikdo jiný nablízku. Podle našeho názoru tedy vedle kraniotomie není ospravedlnitelná ani hysterektomie a fakt, že dítě usmrtím nepřímou cestou, že se jej nožem ani nedotknu, nemusí nutně znamenat, že je to pro dítě a matku to nejlepší možné -a tedy plně ospravedlnitelné- řešení.

⁴¹ MARQUIS, D., Four Versions of Double Effect. In: WOODWARD P.A., *The Doctrine of Double Effect*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2010, s.161-185.

3.1.4.2 *Mimoděložní těhotenství*

To, co by se na první pohled mohlo jevit jako rozhodující kritérium, tedy fakt, že v případě mimoděložního těhotenství nemá plod žádnou šanci dorůst v životaschopné dítě, a zdálo by se tedy, že má menší (či dokonce žádné) právo na ochranu. Takto argumentuje dokonce i protestantský reverend Martin Rhoneheimer, který ve své knize⁴², hájí i přímé zabití plodu, který podle něj vzhledem ke svému stavu, není schopen dalšího vývoje a tedy v případě jeho odstranění *de facto* nelze hovořit o zabití. Tento Rhoneheimerův výklad je však třeba kategoricky odmítnout, neboť jak jsme ukázali v jiných částech naší práce, tak ani délka ani kvalita nemůže být kritériem pro určení hodnoty lidského života. To by totiž logicky implikovalo možnost zabití těžce nemocného, či „doražení“ těžce raněného u kterého je jisté, že nepřežije převoz do nemocnice. Lidský život má tedy ve všech svých bodech stejnou hodnotu a je třeba k němu přistupovat s náležitou úctou, a to i v okamžiku, kdy tento lidský zárodek je při mimoděložním těhotenství odsouzen k zániku. Ostatně každý z nás je odsouzen k smrti, takže stejně jako my dospělí lidé, i mimoděložně počatý zárodek člověka je entita s omezenou životností, která si zasluhuje úctu a respekt.

Dle odborného textu *Ectopic Pregnancy and Catholic Morality* (Mimoděložní těhotenství a katolická morálka)⁴³ rozlišujeme 4 druhy lékařského řešení situace:

- (1) Expectant therapy (vyčkávací terapie) – mimoděložní těhotenství se pouze sleduje a očekává se, že tělo si s komplikací poradí samo
- (2) Salpingektomie – což obnáší odstranění celého vejcovodu, nebo jeho části obsahující plod
- (3) Salpingotomie - metoda podélného naříznutí vejcovodu a vyjmutí oplodněného vajíčka.
- (4) Podání metotrexátu – invazivní přípravek způsobí překotné zhoubné množení určitých buněk embrya, což následně vede k jeho smrti

První dvě metody jakožto neinvazivní, jsou i v rámci katolické morálky přijatelné, zatímco poslední dvě metody jsou pokládány za přímé zabití plodu a jako takové jsou z hlediska katolické morálky nepřijatelné. Řada moralistů (pozn. krom výše zmiňovaného

⁴² RHONHEIMER, M., *Vital conflicts in medical ethics: a virtue approach to craniotomy and tubal pregnancies*, Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 2009.

⁴³ ANDERSON, M.A. a kol., *Ectopic Pregnancy and Catholic Morality - A Response to Recent Arguments in Favor of Salpingostomy and Methotrexate*. In: *John Paul Bioethics*, [online]: <http://johnpaulbioethics.org/finalproofs.pdf> [cit. 5.červen 2011].

Rhoneheimera můžeme jmenovat i např. Christophera Kaczora⁴⁴) se přesto svými pracemi snaží hájit ospravedlnitelnost všech zmíněných metod ukončení mimoděložního těhotenství. Hlavním agumentem, o který se opírají je, že samotný fakt, např. vyříznutí oplodněného vajíčka z vejcovodu nemůže být sám o sobě špatný, neboť pokud by to medicína umožnila, dala by se představit situace kdy se odstraněné oplodněné vajíčko umístí na připravenou tkáň, kde mu bude umožněno dozrát. Tento argument je však velmi sporný, protože odtržení vajíčka od životodárné tkáně je samozřejmě fatální. Po tomto elementárním nástinu současné morální diskuze na toto téma nyní nahlédneme na problematiku mimoděložního těhotenství optikou PDE.

Podobně jako v případě *kranyotomie* a *hysterektomie*⁴⁵, i zde je kritériem ospravedlnitelnosti z hlediska PDE skutečnost, zda je smrt plodu nepřímým pouze předvídatelným důsledkem, či zda je plod usmrcen následkem přímého činu. Tradičně se tedy uvádí, že PDE ospravedlňuje metody (1) a (2), zatímco zakazuje metody (3) a (4). Domníváme se, že tento výklad není přesný. Podívejme se na krátkou analýzu metody (2) a (3). První z těchto metod spočívá v odstranění vaječníku, což poté vede k smrti plodu, zatímco druhá metoda spočívá v rozříznutí vaječníku a vyjmutí plodu. Připomeňme, že první metoda je tradičně vykládána jako z hlediska PDE přijatelná, zatímco druhá nikoliv. V doktríně PDE se však nevyskytuje podmínka, která by morálně diferencovala přímé a nepřímé zabití, pokud se v obou případech jedná o úmysl. Tedy z hlediska PDE je stejně špatné pokud člověka usmrtím přímo, například nožem, anebo jej nechám ve sklepě umřít hlady. Zatímco v případě *hysterektomie* totiž mohu říci, že dělohu s plodem odstraňuji *kvůli karcinomu*, který ohrožuje zbytek těla, tak v případě *salpingektomie* odstraňuji vaječník s plodem, právě *kvůli plodu*, který představuje nebezpečí. Rozhodně se v naší práci nechceme ztotožňovat s názorem dr. Rhoneheimera, jehož postoj jsme před několika odstavci odsoudili. Rhoneheimer sice shodně jako my tvrdí, že metoda (2) a (3) je ve své podstatě stejná, avšak tvrdí toto z pozice, že je možné mimoděložně počatý plod zabít či odstranit v podstatě jakkoliv, protože se z jeho pohledu nejedná o zabití. Rhoneheimer tedy uznává jako ospravedlnitelné všechny 4 metody. V naší práci naproti tomu tvrdíme, že každý mimoděložně počatý plod má svou hodnotu a právo na ochranu, ovšem nepovažujeme za relevantní dělení na přímé a nepřímé usmrcení plodu.

⁴⁴ KACZOR, CH., *A defense of dignity: creating life, destroying life, and protecting the rights of conscience.*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame press, 2013.

⁴⁵ Viz. kapitola 3.1.4.1.

Domníváme se tedy, že **navzdory tradičnímu výkladu PDE neospravedlňuje metodu (2) salpingektomie**. Z hlediska PDE zůstává tedy naprosto bezproblémová pouze metoda (1). Dle již citované práce týmu dr. Andersona, je přibližně sedmdesátí procentní pravděpodobnost, že při vyčkávací terapii tělo špatně uhnízděný plod absorbuje, či samo vypudí⁴⁶. A v ostatních případech je nutné přikročit k některé z ostatních jmenovaných zákroků, aniž by byl život matky ohrožen. Tedy se z morálního hlediska PDE dá říci, že jako primární formy řešení mimoděložního těhotenství by vždy mělo být užito *vyčkávací metody*, samozřejmě podmíněné lékařským dohledem.

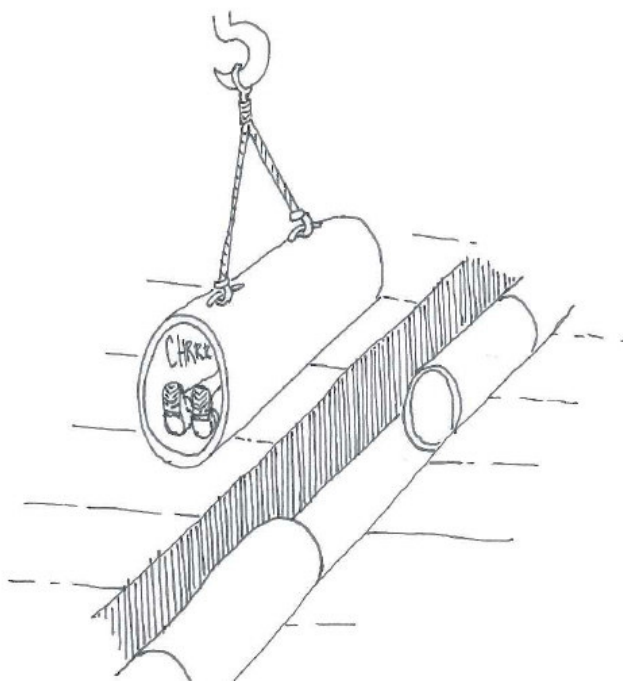
Vraťme se však ještě k podvědomé preferenci nepřímého od přímého zabití. Existuje mnoho příkladů, kdy je v různých naukách ospravedlňováno nepřímé usmrcení. Příkladem *par excellence* je Babylonský talmud, kde se kupříkladu jako ospravedlnitelný uvádí příklad, když někoho přivážeme a on umře hladu. V další větě je popsána situace, kdy někoho přivážeme na slunci, a on zahyne horkem – pak jsme za jeho smrt zodpovědni. Pokud tam však dotyčného přivážeme ještě před východem slunce a pak odejdeme, odpovědnost za jeho smrt neneseme⁴⁷. Podobná argumentace je samozřejmě z hlediska katolické morálky a PDE nepřijatelná. Ovšem příklad kdy je ospravedlnitelné odstranění vaječnicku s plodem a současně není ospravedlnitelné rozříznutí vaječnicku a následné vyjmutí plodu představuje podobně problematickou argumentaci.

Protože se domníváme, že se jedná o důležitou věc, ukážeme na následujícím příkladu situaci, kdy se na přímé a nepřímé zabití podíváme z jiného úhlu.

Při práci na vodovodu v jedné rouři usnul dělník. Když se probudí, zjistí, že se ocitl uvnitř potrubí, které bylo neprodyšně zavařeno, takže nemá naději na útěk. Bylo konstatováno, že nemůže přežít, ale je potřeba jej z potrubí dostat. Existují jen dvě metody jak situaci vyřešit. (1) do roury se napustí značná dávka uspávacího plynu, která dělníka bezbolestně usmrtí a poté bude tělo samovolně vyplaveno ven. (2) Autogenem bude vyříznuta a vyzvednuta část potrubí s dělníkem. Přitom se ovšem enormně zvýší teplota v potrubí, takže dělník zahyne.

⁴⁶ ANDERSON, M.A. a kol., Ectopic Pregnancy and Catholic Morality - A Response to Recent Arguments in Favor of Salpingostomy and Methotrexate. In: *John Paul Bioethics*, s. 669 [online]: <http://johnpaulbioethics.org/finalproofs.pdf> [cit. 5.červen 2011].

⁴⁷ BABYLÓNSKÝ TALMUD: *Traktát Sanhedrin 77a*, [online]: http://www.come-and-hear.com/sanhedrin/sanhedrin_77.html [cit. 20.únor 2010].

Obrázek č.2 – Příklad dělníka v potrubí

V případě je záměrná analogie s mimoděložním těhotenstvím. A na dvou metodách řešení je demonstrováno pasivní a aktivní usmrcení člověka. Protože je podle našeho názoru evidentní, kterou variantu by si dělník zvolil, měl-li by na výběr být zaživa usmažen, anebo před smrtí šetrně uspán, tak se domníváme, že přímé či nepřímé zabití nelze brát jako kritérium ospravedlnitelnosti činu. Naopak jak indikuje tento případ, tak pokud není jiná možnost nežli smrt, tak je právě kvalita umírání to, co rozhoduje. Analogicky to platí pro případ paliativní péče, u které nikdo nezpochybňuje přednost tišení bolesti před zachováním života.

V případě mimoděložního těhotenství se tedy na základě analýzy PDE domníváme, že jedinou skutečně ospravedlnitelnou metodou je vyčkávací terapie. Všechny další metody by měly být posuzovány následujícími kritérii: (1) záchrana života matky i plodu jako absolutní (2) není-li záchrana plodu možná a naopak je v zájmu života matky nutné jeho okamžité odstranění, pak je prioritou minimalizace utrpení⁴⁸. Domníváme se také, že metoda Salpingotomie (tedy rozříznutí vejcovodu a vyjmutí plodu) získá zcela nový morální rámec, jakmile bude objeven způsob jak vyvíjející se plod vyjmout a poté nechat zahnízdit v děloze, takže bychom docílili normálního těhotenství. Z hlediska PDE by

⁴⁸ To zda je vůbec možné v případě plodu hovořit o utrpení je otázkou do diskuze a v žádném případě zde nemáme prostor toto téma otevírat.

v takovémto případě nyní odmítaná metoda (3) mohla představovat tu nejlepší cestu řešení mimoděložního těhotenství. Jakmile by totiž existoval způsob, jak dítě při mimoděložním těhotenství zachránit, stala by se nyní preferovaná metoda vyčkávací terapie(1) problematickou, jelikož bychom dítě *pasivně nechávali umřít*, namísto abychom mu *invazivním aktivním způsobem* dali možnost pokračovat v životu.

3.2 Sebevražda

3.2.1 Stručný úvod do problematiky ospravedlnitelnosti sebevraždy

Suicidium (sebevražda) je usmrcení sebe sama. Zatímco světská morálka se na sebevraždu dívá s velkým stupněm pochopení, katolická morálka sebevraždu jednoznačně zavrhuje jako těžký hřích⁴⁹. Na druhou stranu jsou jmenovány určité situace, kdy sebevražda povolena je. Tam patří sebevražda v případě záchrany života druhých, případně způsob, jak se např. ve válce vyhnout mučení hrozí-li jisté zajetí nepřítelem. Dnes se na sebevraždu často díváme jako na selhání společnosti, což může být do značné míry pravda, neboť člověk, který si vezme život (1) vyhodnocuje svou dosavadní existenci jako horší variantu než smrt a (2) nevěří, že by mu někdo (přátelé, stát, Bůh) mohl pomoci. Zajímavým příspěvkem k této problematice je studie týmu dr. Kany Dervic publikovaná v časopisu *The American Journal of Psychiatry*⁵⁰. Ta na základě průzkumu několika stovek pacientů trpících depresivními syndromy zkoumala, zda má náboženské přesvědčení vztah k četnosti sebevražd. Bylo zjištěno, že nábožensky přesvědčení lidé vykazují výrazně nižší sebevražedné sklony a agresivitu. Lze tedy říci, že religiozita je velmi účinným terapeutickým prostředkem pro snížení počtu sebevražd v populaci. Důvody k sebevraždám a jejich prevenci nicméně musíme ponechat stranou a soustředíme se nyní čistě na morální ospravedlnění sebevraždy z hlediska PDE.

⁴⁹ BENEŠ, A., OP, *Morální teologie*, Praha: Krystal OP, 1994, s.124.

⁵⁰ DERVIC, K., M.D. a kol., Religious Affiliation and Suicide Attempt, In: *The American Journal of Psychiatry Vol 161 Issue 12*, 2004, s.2303 – 2306.
[online]: <http://ajp.psychiatryonline.org/doi/abs/10.1176/appi.ajp.161.12.2303> [cit. 10.červen 2008].

3.2.2 Ospravedlnitelnost sebevraždy dle kritérii PDE

Z hlediska PDE je morální relevance přirozeně závislá na *cílech* a *prostředcích* sebevraždy. Podle tohoto kritéria můžeme sebevraždy rozdělit na tři typy, o kterých pojednáme ve zvláštních kapitolách.

3.2.2.1 Sebevražda z osobních důvodů

Jedná se o situaci, kdy má aktér cíl ukončit svou zdánlivě bezvýchodnou situaci tím, že se připraví o život. Sebevražda je zde tudíž jako *prostředek* k dosažení cíle, což odporuje bodu (3) PDE⁵¹. O případech kdy se jedná o sebevraždu z důvodů nesnesitelné bolesti či psychického utrpení, pojednává spíše následující kapitola věnovaná problematice eutanázie a asistované sebevraždy. V tuto chvíli hovoříme o sebevraždě, kdy aktér netrpí nesnesitelnou bolestí a nehrozí mu žádné bezprostřední nebezpečí. Tento typ sebevražd samozřejmě můžeme pochopit a je jistě na místě aktéra litovat, nicméně PDE nemůže takovýto druh sebevražd nijak ospravedlnit. Viz. následující schéma.

SEBEVRAŽDA "Z OSOBNÍCH DŮVODŮ"

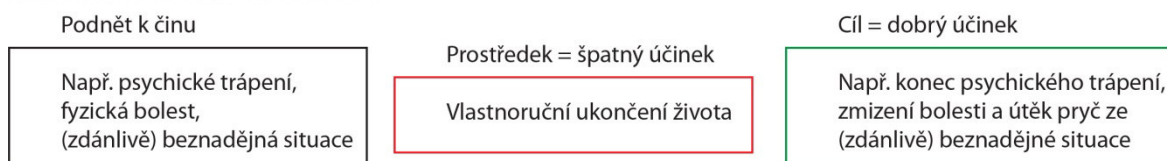

Schéma č.6 – Sebevražda z osobních důvodů

Platí tedy, že sebevražda není dovolena *per se*, může se však stát dovolenou z přiměřeně vážného důvodu.

3.2.2.2 Sebevražda z důvodu záchrany života druhých

Záchranu života druhých lze bezpochyby považovat za přiměřeně vážný důvod. Proto jak katolická morálka, tak i obecné povědomí tento druh sebevraždy ospravedlňují, a lidé, kteří se k tomuto činu odhodlali a obětovali svůj život za druhé jsou, podle nás zcela oprávněně, považováni za hrdiny. Klasickým příkladem tohoto druhu sebevraždy je kupříkladu zalehnutí granátu, kdy aktér za cenu vlastní jisté smrti svým tělem zachytí všechny střepiny, zatímco zbytek vojenské jednotky díky němu přežije bez zranění. J.Moskin ve své knize věnované námořní pýchotě USA podrobně popisuje alespoň pět podrobně

⁵¹ Špatný účinek (v tomto případě usmrcení sebe sama) nesmí být zamýšlen ani jako cíl, ani jako prostředek.

zdokumentovaných příkladů takového činu⁵². Podobně pokud je záchranný člun přetížen a hrozí jeho potopení, tak může aktér skokem do ledové vody způsobit svou smrt, a zachránit tím ostatní. Z hlediska PDE je u těchto situací oproti sebevraždě z osobních důvodů výrazný rozdíl. Aktér nyní nejedná proto, že by se chtěl usmrtit, nýbrž pouze používá své tělo tak, aby pomohl druhým, kteří jsou ve smrtelném nebezpečí. V prvním případě svým tělem absorbuje výbuch granátu, zatímco ve druhém případě své tělo dobrovolně přesune z bezpečí přetíženého člunu do ledové vody, kde nemá naději přežít. Ve obou těchto případech můžeme říci, že *prostředkem je použití těla* (k absorpci výbuchu, či k odlehčení člunu) a smrt aktéra je až vedlejším účinkem.

SEBEVRAŽDA Z DŮVODŮ ZÁCHRANY ŽIVOTA DRUHÝCH

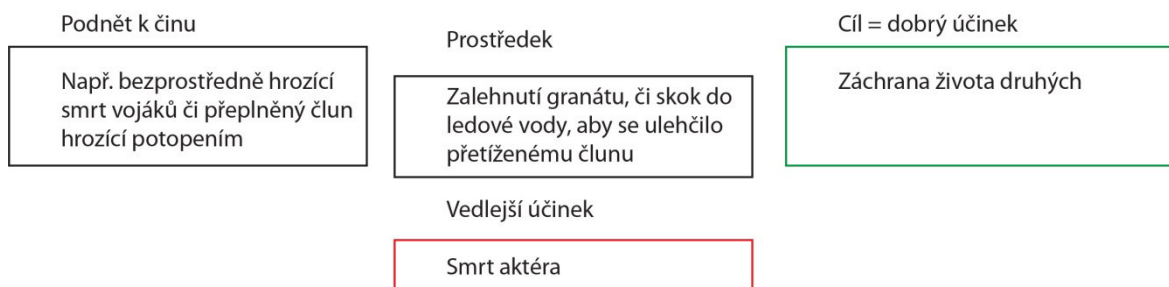

Schéma č.7 – Sebevražda z důvodu záchrany života druhých

U těchto verzí sebevraždy, která je dle PDE ospravedlnitelná, můžeme navíc uplatnit kritéria PPV. Z nich se dá pro tyto situace odvodit následující: (1) elementární důraz na **pravdivost** ve smyslu absolutní hodnoty lidského života, tedy je vždy třeba zvážit, kdy je to hrdinská smrt, a kdy už se čin spíše blíží hazardu, či nesmyslnému zbytečnému riskování, pro které samozřejmě morální ospravedlnění není. (2) **profesionalita** může hrát v této situaci pozitivní roli a dokonce vzniká mnohdy i jakási forma *morálního závazku vyplývajícího z profese*. Tak například můžeme po vojákovi vyžadovat, aby riskoval život při ochraně civilistů, kapitán s posádkou mají zase povinnost nejprve zajistit bezpečí cestujících a až poté mohou opustit loď oni. A samozřejmě v případě **vazby** je to nejvíce patrné. Matky obětující se pro své děti, muži pro své ženy, všude kde v nastálém nebezpečí existují silné vztahové vazby geometricky narůstá šance, že se někdo k obětování života pro druhého uchýlí a tato vazba má nepochybnou morální relevanci.

V některých speciálních případech je sebevražda ospravedlnitelná i v případě, že je se jedná o *přímé usmrcení sebe sama*, což je například známá situace sebevraždy českých

⁵² MOSKIN, J., *Dějiny námořní pěchoty USA*, Vyd. 1. Plzeň: Laser, 1997.

výsadbkářů, kteří provedli atentát na Heidrycha. Jejich *cílem* bylo ochránit sebe před mučením a své spolubojovníky před prozrazením. Dá se s jistou dávkou nadsázky říci, že jediným dostupným *prostředkem* k tomuto cíli bylo učinit své tělo imunní vůči mučení, což však jako *vedlejší účinek* přineslo smrt aktéra. Proto panuje široká shoda, že i tento typ sebevraždy je možné s pomocí PDE ospravedlnit. Totéž se však už nedá říci o posledním typu sebevraždy, který budeme zkoumat v další kapitole.

3.2.2.3 Sebevražda z politických důvodů

Jako nejznámější případ sebevraždy z politických důvodů v našich končinách, můžeme uvést úpání Jana Palacha v lednu 1969, jako reakce na vstup okupačních vojsk na naše území. Existují stovky případů, kdy se jednatel v reakci na beznadějnou politickou situaci rozhodl vzít si život. Na tento typ sebevraždy existuje ve společnosti celá škála pohledů. Dokonce ani katolická morálka nemá na tuto věc sjednocený pohled. Docent Beneš kupříkladu píše, že „hrdinská sebevražda“ (např. sebeupálení) není dovolena⁵³. Naproti tomu profesor Halík v řadě svých textů⁵⁴ tento čin z pozice katolického teologa obhajuje a ospravedlňuje.

Z hlediska PDE se čin zdá být na první pohled neospravedlnitelný, ovšem při bližším zkoumání se dá argumentovat podobně jako v předchozí kapitole v případě sebevraždy s cílem záchrany druhých. Existuje zde totiž úzký prostor, ve kterém můžeme říci, že aktér svůj čin nespáchal z důvodu aby umřel, nýbrž proto, aby dal najevo, že to na co upozorňuje pro něj představuje vyšší hodnotu, než má jeho vlastní život. Viz. schéma.

SEBEVRAŽDA Z POLITICKÝCH DŮVODŮ

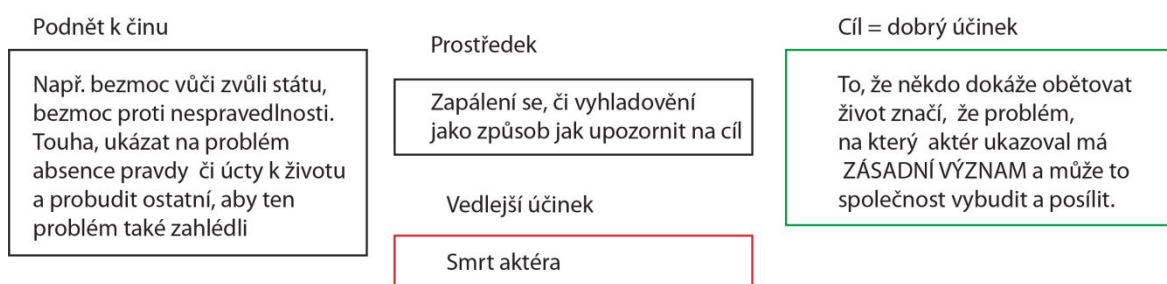

Schéma č.8 – Sebevražda z politických důvodů

⁵³ BENEŠ, A., OP, *Morální teologie*, Praha: Krystal OP, 1994, s.124.

⁵⁴ Např. zde: HALÍK T., *Palach nepohrdal životem, obětoval ho pro druhé*, [online]: <http://zpravy.proglas.cz/detail-clanku/p-halik-palach-nepohrdal-zivotem-obetoval-ho-pro-druhe.html> [cit. 10.březen 2012].

Jakkoli se ovšem podle našeho výkladu může jevit sebevražda z politických důvodů jako ospravedlnitelná, platí zde dvojnásob to, co je řečeno o životě mnohých světců: *Ad admirandum, sed non ad imitandum*⁵⁵. Krom toho je jisté, že tento čin s sebou vždy nese riziko, že poselství, které aktér subjektivně pokládá za natolik naléhavé, že kvůli němu obětuje život, je ve skutečnosti nedůležité, či dokonce může ukazovat špatným směrem.

3.3 Eutanázie a asistovaná sebevražda

Důvodem otevření diskuze o eutanázii je naše vzrůstající schopnost bojovat proti nemocem, ale setrvávající neschopnost zabránit stárnutí

M. Vácha

3.3.1 Stručný úvod k otázce morálnosti eutanázie a asistované sebevraždy

Řecké slovo *euthanasia* (eu = dobrý , thanatos = smrt) znamená v dnešním významu bezbolestné zabití pacienta vnějším aktérem, zpravidla lékařem, na pacientovo výslovné, či sepsané přání – mnohdy formulované a potvrzené *a priori* . Eutanázie je v Evropě povolena v zemích Beneluxu (Holandsko 1994, Belgie 2002, Lucembursko 2008). Eutanázie se podle definice vztahuje vždy na nevléčitelně nemocné pacienty v terminálních stádiích nemoci. Naproti tomu asistovaná sebevražda, (která je povolena např. ve Švýcarsku a Německu) přiznává aktérovi právo vzít sám sobě, za určitých přísně kontrolovaných podmínek, život. S tím, že příslušné zařízení poskytne „asistenci“ v podobně smrtícího prostředku a zázemí k jeho aplikaci samotným aktérem.

Podle článku publikovaného v internetové verzi magazínu Týden je 49% Čechů pro eutanázii , 28% proti eutanázií a 23% uvedlo, že neví⁵⁶. Na druhou stranu řada čelných odborníků je velmi hlasitě proti. Za všechny můžeme jmenovat doktora Ondřeje Slámu a molekulárního biologa a bioetika Marka Váchu. Katolická církev ve shodě se všemi ostatními křesťanskými církvemi a náboženskými společnostmi se z pochopitelných důvodů staví proti eutanázii rovněž velmi jasně a ostře⁵⁷. Na druhou stranu z průzkumu

⁵⁵ K obdivu, ale nikoli k napodobování.

⁵⁶ TÝDEN, Dilema. *Potěšit větší pulku Čechů a povolit eutanázii?*, [online]: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/zdravotnictvi/dilema-potesit-skoro-pulku-cechu-a-povolit-eutanazii_316119.html#otazka-693, [cit. 22.srpen 2014].

⁵⁷ GRAUBNER, J., SIDON, K., a kol., *Prohlášení církví a náboženských společností v ČR k problematice eutanázie a doprovázení umírajících*, [online]: <http://tisk.cirkev.cz/dokumenty/prohla-eni-cirkvi-a-nabo-enskych-spolecnosti-v-cr-k-problematice-eutanazie-a-doprovazeni-umirajicich/> [cit. 9.prosinec 2005].

mezi německými lékaři publikovaného v roce 2004 vyplývá, že 90,4% respondentů je proti legalizaci eutanázie v Německu⁵⁸. Debata o tom zda povolit asistovanou sebevraždu, která jde v jistém smyslu ještě o krůček dál, neboť se může týkat i naprosto zdravých jedinců, zatím – a bud'me tomu rádi – v našich zemi příliš intenzivně neprobíhá.

Jak je patrné z výše uvedeného, celá debata probíhá mezi dvěma póly. Na jedné straně je hodnotovým východiskem *hédonismus*, tedy *optimalizace kalkulu libosti a nelibosti* jako hlavní kritérium kvality a v posledku také jako cíl života. Za takovéto situace lze život definovat jako *co možná nejpříjemnější čekání na smrt*. A podle této ideologie je pak při náhlém zhoršení kvality života (či jen při vyhlídce na takovéto zhoršení) logickým krokem úvaha, zda má vůbec cenu život v případě nepříjemností snášet. Na straně druhé zase stojí svrchovaná úcta k životu člověka a názor, že pokud člověk cítí touhu předčasně odejít z tohoto světa, není správné mu v tom pomoci, nýbrž najít kořen této potřeby a ten následně uzdravit. Lékařská etika hovoří o čtyřech druzích bolesti, které mohou stát za touhou pacientů zemřít: jedná se o bolest fyzickou, emocionální, sociální a spirituální. A podle názoru odpůrců eutanázie je vždy zapotřebí přesně identifikovat, o jaký druh bolesti se jedná a podle toho nasadit příslušnou léčbu.

Z hlediska povahy činu se ještě můžeme setkat s dělením eutanázie na *pasivní* a *aktivní*. Pasivní eutanázie představuje zastavení (kauzální) léčby a ponechání pacienta zemřít ať už to má povahu jednání (odpojení od přístrojů), či nejednání (nepodání léku). Aktivní eutanázií naproti tomu rozumíme vědomý akt s úmyslem způsobit pacientovu smrt. Tedy v podstatě to co rozumíme pod pojmem eutanázie. Termín pasivní eutanázie se dnes již prakticky nepoužívá. Místo toho můžeme hovořit o „ustoupení smrti“ ve smyslu přestat uměle udržovat život pacienta za každou cenu. V této souvislosti také můžeme hovořit o tzv. paliativní péči, což je situace kdy cílem přestává být léčba pacienta, nýbrž utišení jeho bolesti. V souvislosti s tímto tématem říká Dr. Kass: „...je však obrovský mravní rozdíl mezi podřízením se smrti, když nadešel její čas a když jsme již vůči ní bezmocní na straně jedné a úmyslným zabitím, ať již v době umírání nebo jiné.“⁵⁹

⁵⁸ MÜLLER-BUSCH, H.C., a kol., Attitudes on euthanasia, physician-assisted suicide and terminal sedation, In: *Medicine, Health Care and Philosophy* 7, 2004, s. 333-339.

⁵⁹ KASS, L. R., The Care of the Doctor, In: *Perspectives in Biology and Medicine* vol. 34, issue 4, [online]: DOI: 10.1353/pbm. [cit. 10. Březen 2005].

3.3.2 Srovnání eutanázie a paliativní péče a jejich konfrontace s PDE

Nejprve se podívejme na klasický případ eutanázie, tedy aktivní čin lékaře na aktivní žádost pacienta. Tam je situace poměrně jasná neboť aktér v podobě lékaře, či pověřené osoby, podává pacientovi smrtící látku a byť je tam dobrý cíl zbavit pacienta bolesti, tak bod (3) PDE nepřipouští, aby byl prostředkem k tomuto dobrému cíli špatný účinek – v tomto případě smrt pacienta, který přestal trpět proto, že byl aktivně usmrcen. Jako problematický se jeví už samotný fakt usmrcení, z důvodu odstranění nesnesitelné bolesti, což se při možnostech medicíny 21.století jeví jako stále hůře zdůvodnitelné. Bioetik M. Vácha uvádí, že nesnesitelná bolest je v Holandsku jako hlavní důvod pro eutanázií uváděna jen ve třech až čtyřech procentech případů. Jinými slovy fyzickou bolest dnes v naprosté většině případů lékaři umějí utišit, a důvody pro praktikování eutanázie jsou zpravidla jiné⁶⁰.

AKTIVNÍ EUTANÁZIE

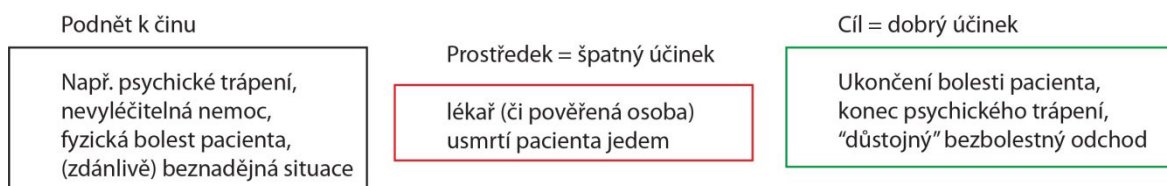

Schéma č.9 – Aktivní eutanázie

Přestože eutanázie ospravedlnitelná z pohledu PDE není, platí, že **každý pacient má právo vyslovit přání o ukončení léčby**. Z této teze vychází protikladný přístup k eutanázii, který se nazývá *paliativní péče* (z řeckého slova palio=tišit) . Tato metoda je postavena na významném morálním protikladu mezi *kill* (zabít) a *letting die* (ponechat umřít). V první řadě lze říci, že paliativní péče vylučuje pacienty bez život neohrožujících příznaků⁶¹. Počet potenciálních kandidátů, kteří mohou na následky paliativní péče zemřít se nám tedy oproti eutanázii dramaticky zúžuje. O paliativní péči samozřejmě můžeme hovořit až ve chvíli, kdy klasické kausální léčby začínají selhávat a při jejich další aplikaci se zdá nereálné, že by mohly pacientův stav výrazněji zlepšit. V této souvislosti se také často hovoří o tzv. *distanzii*, což je neúměrné prodlužování života

⁶⁰ VÁCHA, M., *Etik: Je obrovský rozdíl, jestli zabíjí nemoc, nebo lékař*, [online]: <http://video.aktualne.cz/dvtv/pro-a-proti-eutanazii-rozhovory-s-etikem-a-pravnikem/r~68c30dc23a8411e48afe002590604f2e/> [cit. 5.červen 2014].

⁶¹ Což samo o sobě posouvá tuto metodu výrazně nad eutanázii, o kterou mohou v zemích Beneluxu požádat i lidé, kteří například přijdou o nohu, a prohlásí, že s tímto handicapem nedokážou žít ve standardu v jakém jsou zvyklí, proto volí usmrcení – a je jim vyhověno.

těžce nemocného pacienta. Primárním cílem paliativní péče je důstojné opatrování pacienta a snaha o tišení jeho tělesného či duševního strádání v terminálním nebo pokročilém stádiu choroby. Prostředkem je při této metodě vše co může přispět k utišení pacientovy bolesti či zmírnění jeho strádání. Protože hovoříme o vážných stádiích nemoci, tak se samozřejmě počítá s tím, že během této péče pacient zemře. Důležitý je zde moment, že se pacient „nechá zemřít“. Pokud kupříkladu nastane situace, že pacient trpí takovými bolestmi, že je nutné dát mu dávku tišícího léku, která může výrazně uspíšit jeho smrt, tak *v případě paliativní péče má před udržením na živu přednost utišení bolesti*. A případná smrt pacienta je tedy vnímána pouze jako *vedlejší nezamýšlený účinek* a jako taková je tedy tato metoda ospravedlnitelná.

PALIATIVNÍ PÉČE

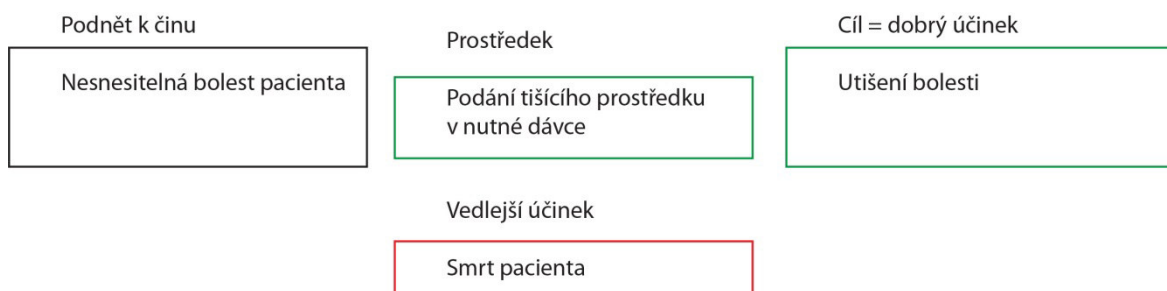

Schéma č.10 – Paliativní péče

Na závěr je ještě zapotřebí upozornit na problematiku zneužití paliativní péče. Jedná se o poměrně citlivou a téměř nezjistitelnou věc a sice o situaci, kdy trpící pacient, dědictví netrpělivá rodina, či kombinace obého, vyvinou na lékaře nátlak, aby smrt uspíšil např. podáním silnější dávky morfia. Ač se navenek může zdát tento čin téměř nerozeznatelný od předchozího a smrt pacienta může být uspíšena třeba jen o pár hodin či dní, tak z hlediska morálky PDE se jedná o dramatickou změnu, kterou je možné vidět na následujícím schématu.

ZNEUŽITELNOST PALIATIVNÍ PÉČE

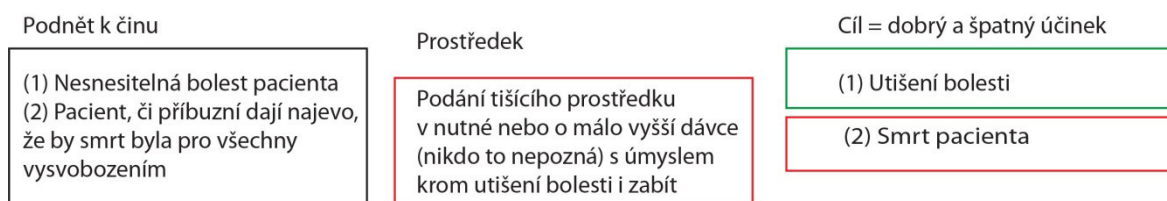

Schéma č.11 – Zneužití paliativní péče

Se zneužitím paliativní péče úzce souvisí termín *terminální sedace*. Asociace hospicových a paliativních sester (HPNA) ji definuje takto: „*Sledované užívání léků se záměrem*

navodit různý stupeň bezvědomí, ale ne smrt, pro zmírnění refrakterních a nesnesitelných symptomů u bezprostředně umírajících pacientů“⁶². Proto někteří tuto metodu pokládají za zneužití paliativní péče a za jistý druh „pomalé eutanázie“⁶³. Na jistý stupeň zneužitelnosti a tenkého ledu v této oblasti jsme již výše upozornili. Z hlediska PDE se jako nejvíce problematický jeví právě onen „dvojitý cíl“. Utišení bolesti pacienta, si totiž v terminálních stádiích mohou lékaři i pozůstalí (částečně podvědomě) spojit se smrtí pacienta, jejíž příchod se pomocí terminální sedace může urychlit. V zajímavém výzkumu vedeném holandským týmem lékařů s názvem: *Přístupy k eutanázií, asistované sebevraždě a terminální sedaci* se 94% lékařů vyjádřilo pro akceptaci terminální sedace. A celá jedna třetina lékařů připustila, že v terminálních stádiích paliativní péče je jejich cílem vedle tišení bolesti také urychlení smrti pacienta⁶⁴. Z hlediska PDE je přirozeně jakýkoli realizovaný úmysl urychlit smrt pacienta neospravedlnitelný. Pacient má právo být léčen, má právo požádat o ukončení své léčby, má právo na takové množství tišících prostředků, aby netrpěl, avšak v intencích PDE nelze předávkování tišícími léky za účelem urychlení smrti žádným způsobem obhájit.

3.3.3 Asistovaná sebevražda z hlediska PDE

Co se týče asistované sebevraždy, tak jak sám název napovídá, mluvíme zde v podstatě o sebevraždě (o níž jsme pojednali v samostatné kapitole 3.2). Jediným výrazným rozdílem je, že v tomto případě aktérovi nabízíme **usnadnění** tohoto činu. Protože se asistovaná sebevražda vždy týká pouze prvního typu sebevraždy⁶⁵ – tedy sebevraždy z osobních důvodů. Ta z hlediska PDE není ospravedlnitelná, totéž tedy platí také pro asistovanou sebevraždu. Bavíme se tedy o *touze po použití špatného prostředku* (sebeusmrcení) na straně aktéra, a o *napomáhání k použití špatného prostředku* (např. obstarání jedu) na straně asistence.

⁶² COONEY, G. A., *Palliative Sedation: The Ethical Controversy*, [online]: <http://www.medscape.com/viewarticle/499472> [cit. 22.červenec 2008].

⁶³ SIMON, A., *Attitudes towards terminal sedation: an empirical survey among experts in the field of medicine ethics*, [online]: <http://www.biomedcentral.com/1472-684X/6/4> [cit 12.leden 2007].

⁶⁴ MÜLLER-BUSCH, H.C. a kol., *Attitudes on euthanasia, physician-assisted suicide and terminal sedation*, In: *Medicine, Health Care and Philosophy* 7, 2004, s. 333-339.

⁶⁵ Pozn. Jen obtížně si lze představit asistovanou sebevraždu v případě záchrany života druhých, či z politických důvodů.

Asistovanou sebevraždu můžeme s trochou nadsázky přirovnat k situaci, kdy nám o půlnoci den před zkouškou zavolá vystresovaný student, že to nezvládá a že skočí z okna, a my bychom k němu ihned přijeli, dali mu k oknu židličku a povzbudili ho, že jeho trápení rozumíme a podporujeme jej v jeho rozhodnutí, ať se tedy nebojí skočit. Samozřejmě ne vždy je to takto evidentní, ovšem platí, že asistovaná sebevražda je zavrženihodná jak z hlediska obecné morálky, tak i z hlediska principů PDE. Mění se pouze to, že oproti klasické sebevraždě padá část viny za smrt také na poskytovatele oné asistence. Neospravedlnitelnost z hlediska PDE je natolik evidentní a podobná s kapitolou 3.2.2.1, že se jí nemusíme zabývat.

3.4 Trest smrti

3.4.1 Úvod do morální ospravedlnitelnosti trestu smrti

„Vždyť je Božím služebníkem k tvému dobru. Jednáš-li však špatně, máš proč se bát, neboť nenese meč nadarmo; je Božím služebníkem, vykonavatelem trestu nad tím, kdo činí zlo.“

(Ř 13,4)

Hovoří se tedy o světské moci, jako o Božím služebníku k dobru člověka, který je také vykonavatelem trestu nad tím, kdo činí zlo. Světskou moc zde Pavel hodnotí pozitivně.

Katechismus katolické církve hovoří o trestu smrti opatrněji (paragraf 2267):

Tradiční učení církve, za předpokladu, že je s plnou jistotou určena totožnost a odpovědnost viníka, nevyklučuje použití trestu smrti, pokud je toto jediná možnost účinné ochrany lidských životů před útočníkem. Dostačují-li však nekrvavé prostředky k obraně a ochraně lidských životů před útočníkem, veřejná moc ať se omezí na tyto prostředky, protože lépe odpovídají konkrétním podmínkám obecného dobra a více se shodují k účinnému potírání zločinu a zneškodnění pachatele, aniž by ho s definitivní platností zbavil možnosti, aby se napravil, vyskytují se v dnešní době případy absolutní nezbytnosti odstranění viníka „velmi zřídka, pokud vůbec“.

3.4.2 Aplikace PDE na problematiku trestu smrti

Trest smrti z důvodu odstrašení je z hlediska PDE morálně problematický, neboť nelze špatným činem usilovat o dobrou věc (třetí podmínka PDE). Trest z důvodu vykonání spravedlnosti, či zadostiučinění je jinými slovy totéž co pomsta. Pomsta po způsobu „oko za oko“ není v katolické morálce ospravedlnitelná a nevyhoví ani podmínkám PDE, neboť je problematické zda (dle bodu 2) je uspokojení z usmrcení člověka skutečně dobrý účinek, jak je požadováno.

Zdá se tedy, že jediným legitimním cílem, který trest smrti může ospravedlnit je zajištění bezpečí společnosti. V dřívějších dobách, kdy nebylo z mnoha důvodů možné zajistit trvalou izolaci vysoce nebezpečného jedince, a pokud by trest nebyl vykonán, tak by reálně hrozilo, že pachatel se brzy nějakým způsobem ocitne na svobodě, tak byl tedy trest smrti nepochybně ospravedlnitelný. Aby tedy trest smrti prošel kritérii PDE musela by daná společnost, která trest smrti provádí s čistým svědomím prohlásit, že „trest smrti je jediným (ve změkčené formě můžeme snad říci nejlepším či nejefektivnějším) způsobem, jak můžeme docílit toho, aby byla společnost před nebezpečím, které dotýčný jedinec představuje, chráněna“. To nám totiž umožní vyvléci se z úskalí bodu 3 PDE. Můžeme totiž tvrdit, že nám v žádném případě nejde o zabití toho jednotlivce (a kdyby byl vystřelen na druhý konec vesmíru bez možnosti se vrátit a škodit, tak nám to vůbec nevadí a třeba mu dáme s sebou i svačinu a popřejeme šťastnou cestu), nýbrž je naším jediným zájmem ochrana společnosti, před tímto člověkem.

Docent Beneš ve své knize⁶⁶ vyjmenovává zásady, které jsou pro ospravedlnitelné provedení trestu smrti nutné. Jedná se o (1) vykonavatelem musí být veřejná moc, (2) výkon trestu je nutný pro obecné dobro, (3) trest je podle platných zákonů, (4) podstata skutku je soudně dokázaná, (5) odsouzený má možnost dát své věci do pořádku⁶⁷.

⁶⁶ BENEŠ, A. OP, *Morální teologie*, Praha: Krystal OP, 1994 s.127-128.

⁶⁷ Tzn. je mu dovolen kontakt s knězem a přijetí církevních svátostí.

Toto ukotvení v autoritě, legitimitě a profesionalitě nápadně připomíná naše kritéria PPV. Tedy i zde, jako ve všech ostatních činech, které projdou sítí PDE působí kritéria PPV jako jakýsi kotvící systém, který zajišťuje důraz na pravdivost (zákon) a úctu k životu, profesionalitu provedení a jasnou vazbu a pověření dotyčného k prováděné činnosti.

Podrobíme-li tedy trest smrti analýze, tak se jedná o to, aby bylo ověřeno, že tak závažná věc, jakou je usmrcení člověka, skutečně představuje nejpravdivější odpověď na otázku „jak nejlépe zajistit bezpečí naší společnosti s přihlédnutím k respektu a úctě k hodnotě lidského života“ (pozn. nepostačí například dobře střežená věznice? Z tohoto pohledu je pochopitelné současné stanovisko Církve, která trest smrti odmítá), dále je profesionálně zajištěno maximum možného – což v případě této mezní možnosti znamená maximální důraz na bezbolestné usmrcení pachatele – to vše s pověřením profesionální autority. A samozřejmě vykonavatelem činu nemůže být kdokoliv, nýbrž řádně ustanovená osoba s jasnou profesní vazbou k provedení tohoto činu.

Trest smrti je tedy po analýze PDE + PPV za určitých mezních podmínek přípustný, nicméně čím dokonalejší je vězeňský systém, tedy čím lepšími podmínkami pro bezpečné, lidsky důstojné a trvalé držení pachatele země disponuje, tím je trest smrti méně ospravedlnitelný.

4 ZÁVĚR

Není pochyb o tom, že Princip dvojího účinku tvoří jeden z pilířů morálního dokazování, na němž z křesťanství vzešlé západní myšlení spočívá. Západnímu myšlení je tato morální teorie velmi blízká jistě i proto, že již od starověku je naše území formováno řeckou filosofií, která místo zjevených - mohli bychom říci katabatických - či zděděných předpisů hájí spíše anabatické vyvozování zákonů a pravidel, tedy jejich tvoření zezdola nahoru. Křesťanství vzniklé na půdorysu Římské říše do sebe tohoto aristotelského ducha nasálo jako suchá houba a s příchodem scholastiky začalo na těchto antických základech dále stavět. Princip dvojího účinku jehož základy svatý Tomáš Akvinský vytýčil a který se v dalších staletích dále formoval, představuje jeden z jeho cenných plodů. Tato morálně-etická teorie je do našeho západního myšlení již natolik vrostlá, že ji doceníme až když se podíváme na myšlenkové systémy, které ji neznají. Teze, stojící v základech PDE, tedy že úmyslné zabití nevinného člověka je neospravedlnitelné, anebo, že není přípustné usilovat o dobrý cíl pomocí špatných prostředků, není mimo helénisticko-křesťanskou oblast téměř nikde obecně přijímána. Z respektování principu dvojího účinku totiž automaticky vyplývá absolutní úcta k člověku, kterého není ospravedlnitelné obětovat pro dobro ostatních. A zlo zůstává vždycky zlem, byť je konáno v jakkoli ušlechtilém zájmu. Z tohoto úhlu pohledu se jeví velká část výsledků naší práce jako hodná zamyšlení. Ze závěrů naší práce vyplývá následující:

Umělé ukončení těhotenství není z hlediska PDE ospravedlnitelné a to ani v případě, že by se mělo jednat o dítě jakkoli postižené, či dokonce pokud se jedná o mimoděložní těhotenství. Vyjimku tvoří situace, kdy je plodem přímo ohrožen život ženy. V takovém případě je dle PDE třeba postupovat tak, že jsou ve hře dva životy a úkolem lékařů je udělat maximum, aby byly oba zachráněny. Pokud to z nějakého důvodu nejde, je dle PPV nutné po celou dobu respektovat hodnotu lidského života, a i v okamžiku, kdy nejsme schopni jej zachránit, existuje povinnost učinit jeho smrt maximálně komfortní a důstojnou. Tyto krajní případy, kdy je vývojem dítěte přímo ohrožen život, však tvoří několik promile z celkového počtu provedených potratů a spíše je třeba se soustředit na přibližně čtyřicet tisíc nenarozených dětí, kterým v naší republice není umožněno se narodit. A výsledky naší práce ukazují, že z hlediska PDE je to neoprávněné a neospravedlnitelné.

V případě trestu smrti jsme v naší práci dospěli k závěru, že dle PDE není tento trest ospravedlnitelný. Našli jsme jedinou krajní vyjimku. Pokud by stát prokazatelně nedokázal vysoce nebezpečného, spravedlivě usvědčeného vraha zajistit tak, aby pro společnost nepředstavoval nebezpečí, tak PDE připouští trest smrti s tím, že se z něj stává jediný způsob, jak společnost od nebezpečného zločince ochránit a předejít například dalším vraždám. Dospěli jsme tedy k názoru, že čím vyspělejší vězeňský systém daná země má, tím je tam trest smrti méně ospravedlnitelný.

V otázce sebevražd jsme při analýze PDE dospěli k tomu, že klasická sebevražda z osobních důvodů není za žádných okolností ospravedlnitelná. Málokdo jistě obhajuje a schvaluje sebevraždu, a je jistě správné, že se sebevrahové nestigmatizují tak, jako tomu bylo v minulosti, kdy takový člověk ztratil právo na řádný pohřeb a jeho činem dramaticky utrpěla také pověst sebevrahovy rodiny a příbuzných. Nicméně ani dnes běžný výklad, že sebevražda je svobodná legitimní volba, kterou se dotyčný člověk rozhodl „řešit“ svou životní situaci nelze brát jako něco, na co bychom měli být pyšní. Ostatně v Evropě se vynořivší instituce „asistovaných sebevražd“, která potenciálním sebevrahům jejich rozhodnutí ještě usnadňuje a už jen svou existencí naznačuje, že sebevražda je něco zcela normálního, zač se není třeba nijak stydět. V některých současných postojích dokonce nalézáme stopy jistého obdivu k těm kdo sebevraždu spáchali a prokázali tím odhodlání a statečnost své problémy ukončit takto radikálním způsobem. Obě tyto představy je samozřejmě zapotřebí odmítnout, přinejmenším na půdorysu PDE, jako zcela nepodložené. Opět jsme však našli dvě vyjimky a sice sebevraždu, kvůli záchraně ostatních, čemuž se ostatně v běžné mluvě neříká sebevražda, nýbrž „hrdinská smrt“ a druhý důvod je sebevražda z politických důvodů, tam je argumentace o něco komplikovanější, nicméně v těchto dvou situacích je z hlediska PDE možné sebevraždu považovat za ospravedlnitelnou.

Jako poslední jsme se v naší práci zabývali ospravedlnitelností eutanázie. Pokud na tento čin aplikujeme PDE je jednoznačné, že se v klasické situaci jedná o přímé zabití, které je neospravedlnitelné. Toto téma se stává velmi aktuální ve chvíli, kdy je stav pacienta natolik těžký, že na návrat do mimonemocničního života nemá naději. Přesto ani v takových okamžicích není možné pacientovi, byť by to bylo jeho přání, pomoci zemřít. V takovýchto situacích nastupuje paliativní péče, která nemá za cíl pacienta léčit, nýbrž pečovat v mezích možností o jeho pohodlí a starat se, aby fyzicky ani psychicky netrpěl.

Za takovýchto podmínek můžeme pacienta „nechat umřít“, což se z hlediska PDE ukazuje jako ospravedlnitelné.

Pokud přijmeme tezi, že morální doktrína PDE leží v základech evropského morálního povědomí a je pravdivá, tak výsledky naší práce svědčí o tom, že naše společnost v posledních dekádách od zásad definovaných PDE ustupuje. Jako špatně zakotvené lodě čelící poryvům větru bezbřehého liberalismu, se jednotlivé státy z těchto pravidel vyvazují a pozvolna se vzdalují. Náhle je možné legálně zabíjet nenarozené děti. V některých zemích už je dokonce možné zabíjet i postižené novorozence. Těžce nemocným lidem je v řadě států stále explicitněji předkládáno, že předčasné usmrcení z rukou lékaře je standardní, pro všechny optimální možností, jelikož je zbaví utrpení, stát ušetří peníze za péči a rodina si uleví od starostí. Jedná se evidentně o šikmou plochu, která vede k utilitaristickému pojetí člověka, tedy k tezi, že lidská existence má smysl jen zažívá-li člověk štěstí, je-li pro svět užitečný a svým okolím chtěný.

V naší práci jsme aplikací principu dvojího účinku na některé palčivé morálně-etické otázky doložili, že naprostá většina praktik z oblasti potratu, eutanázie a dalších zkoumaných okruhů, je dle této doktríny neospravedlnitelná. Kde hledat řešení? Není zapotřebí vynalézat něco nového, stačí archeologickým štětečkem oprášit to, co zde již dlouhá staletí je. Princip dvojího účinku se dá zjednodušeně převést do dvou výroků. *Nikdy není dovoleno páchat zlo, aby z toho vzešlo dobro. Nikdy není povoleno záměrně zabít nevinného člověka.* První věta je obsažena v encyklice *Veritatis Splendor*⁶⁸, zatímco druhá je obsažena v jádru encykliky *Evangelium Vitae*⁶⁹. A není náhoda, že autorem obou encyklik je svatý Jan Pavel II. Princip dvojího účinku je tedy katolickou církví pevně uchováván a v naší práci jsme citovali také řadu etiků z nekatolického prostředí, kteří tuto morální doktrínu hájí. Nezbývá nám na závěr než doufat, že zpronevřování se těmito principům, které jsme v přístupech naší společnosti k tématům zkoumaných v této práci našli, se podaří mírnit. A následně snad i pootočít morálním kormidlem naší civilizace směrem k většímu respektu k morálnímu principu dvojího účinku a hlavně k jeho praktické aplikaci na otázky týkající se počátku a konce lidského života.

⁶⁸ PAVEL, J., *Veritatis splendor: Encyklika Jana Pavla II. O základech morálního učení církve z 6. srpna 1993*. 1. vyd. Překlad Markéta Koronthályová, Josef Koláček. Praha: Zvon, 1994.

⁶⁹ PAVEL, J., *Evangelium Vitae - O životě, který je nedotknutelné dobro: encyklika Jana Pavla II. z 25. března 1995*. 1. vyd. Překlad Markéta Koronthályová. Praha: Zvon, 1995.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- AKVINSKÝ, T., *S. Thomae de Aquino Summa theologiae. Ed. 2. emendata*. Ottawa: Commissio Piana, 1953
- AUGUSTINE., *The Retractions*, 1st short-run reprint, Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1999.
- BOYLE, J., Who is entitled to double effect? In: *The Journal of Medicine and Philosophy 16*, Kluwer Academic Publishers, 1991.
- CAVANAUGH, T. A., *Double-effect reasoning: doing good and avoiding evil*, New York: Oxford University Press, 2006.
- CATHOLIC UNIVERSITY OF AMERICA, *New Catholic encyclopedia*, New York: McGraw-Hill, 1967.
- FOOT, P., The Problem of Abortion and the Doctrine of the Double Effect In: *Virtues and Vices*, Oxford: Basil Blackwell, 1978.
- GURY, J.P., a kol., *Compendium theologiae moralis*, Cincinnati: F. Pustet & co., 1902.
- HARDIN, R., *Morality within the Limits of Reason*, Chicago: University of Chicago Press, 1988.
- KATECHISMUS KATOLICKÉ CÍRKVE, Vyd. 2., Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- MANAGAN, J., An historical analysis of the principle of double effect In: *Theological Studies 10*, 1949.
- MARQUIS, D., Four Versions of Double Effect In: *The Journal of Medicine and Philosophy 16*, Kluwer Academic Publishers, 1991.
- MARQUIS, D., Why Abortion is immoral. In: *Journal of Philosophy, 86 no.4*, 1989.
- MÜLLER-BUSCH, H.C., a kol., Attitudes on euthanasia, physician-assisted suicide and terminal sedation, In: *Medicine, Health Care and Philosophy 7*, 2004.
- MOSKIN, J., *Dějiny námořní pěchoty USA*, Vyd. 1. Plzeň: Laser, 1997.
- PAVEL, J., *Veritatis splendor: Encyklika Jana Pavla II. O základech morálního učení církve z 6. srpna 1993*. 1. vyd. Překlad Markéta Koronthályová, Josef Koláček. Praha: Zvon, 1994.
- PAVEL, J., *Evangelium Vitae - O životě, který je nedotknutelné dobro: encyklika Jana Pavla II. z 25. března 1995*. 1. vyd. Překlad Markéta Koronthályová. Praha: Zvon, 1995.
- POHUNKOVÁ, D., *Úcta k životu – I. Život nenarozený*, Praha: Zvon, 1991, s.23.
- RHONHEIMER, M., *Vital conflicts in medical ethics: a virtue approach to craniotomy and tubal pregnancies*, Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 2009.
- VUJICIC, Nick, *Life without limits: inspiration for a ridiculously good life*, Colorado Springs, CO: Waterbrook Press, 2012.
- WOODWARD P.A., *The Doctrine of Double Effect*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2010.

Použité internetové zdroje:

JAN PAVEL II., *Letter to families*, [online]: http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/letters/1994/documents/hf_jp-ii_let_02021994_families.html [cit. 2. února 1994].

TIME, *Would You Kill One Person to Save Five? New Research on a Classic Debate*, [online]: <http://healthland.time.com/2011/12/05/would-you-kill-one-person-to-save-five-new-research-on-a-classic-debate/> [cit 5.prosince 2011].

PRUSS, A.R., *The accomplishment of plans: a new version of principle of double effect*, [online]: Springer Science+Business media B.V., [cit 17.květen 2012].

VERHAGEN, E., M.D., J.D. a SAUER, J.J.P., M.D., Ph.D., Gronigen Protocol – Euthanasia in Severely III Newborns In: *The New England Journal of Medicine* [online]: <http://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp058026> [cit. 12.březen 2006].

BBC, *Birth control and disability*, [online]: http://www.bbc.co.uk/ethics/abortion/legal/when_1.shtml [cit. 4.říjen 2005].

ANDERSON, M.A. a kol., Ectopic Pregnancy and Catholic Morality - A Response to Recent Arguments in Favor of Salpingostomy and Methotrexate. In: *John Paul Bioethics*, [online]: <http://johnpaulbioethics.org/finalproofs.pdf> [cit. 5.červen 2011].

KACZOR, CH., *A defense of dignity: creating life, destroying life, and protecting the rights of conscience.*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame press, 2013.

BABYLÓNSKÝ TALMUD: *Traktát Sanhedrin 77a*, [online]: http://www.come-and-hear.com/sanhedrin/sanhedrin_77.html [cit. 20.únor 2010].

BENEŠ, A., OP, *Morální teologie*, Praha: Krystal OP, 1994.

DERVIC, K., M.D. a kol., Religious Affiliation and Suicide Attempt, In: *The American Journal of Psychiatry Vol 161 Issue 12*, 2004, s.2303 – 2306. [online]: <http://ajp.psychiatryonline.org/doi/abs/10.1176/appi.ajp.161.12.2303> [cit. 10.červen 2008].

HALÍK T., *Palach nepohrdal životem, obětoval ho pro druhé*, [online]: <http://zpravy.proglas.cz/detail-clanku/p-halik-palach-nepohrdal-zivotem-obetoval-ho-pro-druhe.html> [cit. 10.březen 2012].

TÝDEN, Dilema. *Potěšit větší půlku Čechů a povolit eutanázii?*, [online]: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/zdravotnictvi/dilema-potesit-skoro-pulku-cechu-a-povolit-eutanazii_316119.html#otazka-693, [cit. 22.srpen 2014].

GRAUBNER, J., SIDON, K., a kol., *Prohlášení církví a náboženských společností v ČR k problematice eutanázie a doprovázení umírajících*, [online]: <http://tisk.cirkev.cz/dokumenty/prohla-eni-cirkvi-a-nabo-enskych-spolecnosti-v-cr-k-problematice-eutanazie-a-doprovazeni-umirajicich/> [cit. 9.prosince 2005].

KASS, L. R., The Care of the Doctor, In: *Perspectives in Biology and Medicine vol. 34, issue 4*, [online]: DOI: 10.1353/pbm. [cit. 10. Březen 2005].

VÁCHA, M., *Etik: Je obrovský rozdíl, jestli zabíjí nemoc, nebo lékař*, [online]: <http://video.aktualne.cz/dvtv/pro-a-proti-eutanazii-rozhovory-s-etikem-a-pravnikem/r~68c30dc23a8411e48afe002590604f2e/> [cit. 5.červen 2014].

COONEY, G. A., *Palliative Sedation: The Ethical Controversy*, [online]: <http://www.medscape.com/viewarticle/499472> [cit. 22.červenec 2008].

SIMON, A., *Attitudes towards terminal sedation: an empirical survey among experts in the field of medicine ethics*, [online]: <http://www.biomedcentral.com/1472-684X/6/4> [cit 12.leden 2007].

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

PDE Princip dvojího účinku (případně Princip dvojího efektu)

PPV Pravdivá profesionální vazba

KKC Katechismus katolické církve

EV Encyklika Evangelium Vitae

OZ Omezené zdroje

VV Vědecký výzkum

VP Výhybkový problém

TM Problém tlustého muže

GI Good effect Intended (Je zamýšlen dobrý účinek)

NWI Not Wrong in Itself (Čin není špatný sám v sobě)

ENI Evil Not Intended (Špatný účinek není zamýšlen jako prostředek, ani jako cíl)

PROP Proportionality (Existuje přiměřeně závažný důvod pro dovolení špatného účinku)

SEZNAM OBRÁZKŮ A SCHÉMAT

Obrázek č.1 – Problém zastavení vagónu pomocí auta	17
Obrázek č.2 – Příklad dělníka v potrubí	33
Schéma č.1 – Princip pravdivé profesionální vazby	11
Schéma č.2 – Rozdíl mezi teroristickým a strategickým bombardováním	13
Schéma č.3 – Potrat zdravého dítěte	24
Schéma č.4 – Potrat postiženého dítěte	26
Schéma č.5 – Kraniotomie a hysterektomie	28
Schéma č.6 – Sebevražda z osobních důvodů	35
Schéma č.7 – Sebevražda z důvodu záchrany života druhých	36
Schéma č.8 – Sebevražda z politických důvodů	37
Schéma č.9 – Aktivní eutanázie	40
Schéma č.10 – Paliativní péče	41
Schéma č.11 – Zneužití paliativní péče	41